

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

БОЙКО ТЕТЯНА ЛЕОНТІЇВНА

Допускається до захисту:
к. пед. н., доцент
в.о. завідувача кафедри
теорії і практики перекладу
Олеся БОЙВАН
«_____» _____ 20 __р.

ТЕМА
ПРАГМАТИЧНІ ТА КОМУНІТИВНІ АСПЕКТИ МОВЧАННЯ ЯК ЗАСОБУ
МІЖПЕРСОНАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ У БРИТАНСЬКОМУ Й УКРАЇНСЬКОМУ
ЛІНГВОПРОСТОРАХ

Спеціальність 035 Філологія
Спеціалізація 035.041 «Германські мови та літератури (переклад включно),
перша – англійська»
Освітня програма «Англійська та друга іноземна мови та літератури (переклад
включно)»

Магістерська робота

Науковий керівник:
Гнатюк Любомира Ярославівна,
д. філол. н., доцент
кафедри теорії і практики перекладу

Оцінка: _____ / _____ / _____
(бали/за шкалою ЄКТС/за національного шкалою)
Голова ЕК: _____

Вінниця 2024

АНОТАЦІЯ

Бойко Т. Л. Прагматичні та комунікативні аспекти мовчання як засобу міжперсональної взаємодії у британському й українському лінгвопросторах. Спеціальність 035 Філологія. Спеціалізація 035.041 «Германські мови та літератури (переклад включно), перша — англійська». Освітня програма «Англійська та друга іноземна мови та літератури (переклад включно)». Донецький національний університет імені Василя Стуса, 2024. 88 с.

Магістерську роботу присвячено дослідженню прагматичних та комунікативних аспектів невербального засобу мовчання на фактичному матеріалі англійської (британський варіант) та української мов.

Матеріал дослідження містить приклади застосування мовленнєвого акту мовчання, відібрані методом суцільної вибірки з британської та української художньої літератури. Обсяг вибірки становить приблизно 800 фрагментів спілкування.

У результаті дослідження було виявлено подібності та відмінності в застосуванні мовленнєвих актів мовчання в британському та українському лінгвопросторах. Під час аналізу феномену соціального мовчання, було розкрито його роль як інструменту влади для владної групи та форми опору пригноблених. Аналіз фактичного матеріалу також вказує на поліфункціональність мовчання в комунікації між особами з різним ієрархічним становищем та заперечує, що акт мовчання є виключно атрибутом слабшої сторони спілкування.

Аналіз застосування мовленнєвого акту мовчання як емоційної реакції на зовнішні подразники вказує на домінування феномену саме в контексті негативних емоцій. Впродовж дослідження було виявлено застосування акту мовчання в комунікативному жанрі граничної міжперсональної сфери як елементу для уникнення ініціації спілкування на особистісні теми в британському лінгвопросторі та лакуарність цього феномену в українському.

Ключові слова: невербальна комунікація, мовленнєвий акт мовчання, соціальне мовчання, лінгвопростір, контекст.

SUMMARY

Boiko T. L. Pragmatic and communicative aspects of silence as a means of interpersonal interaction in the British and Ukrainian linguistic spaces.

Specialization 035.041 Germanic Languages and Literatures (including translation), Study Programme English and the second foreign Languages and Literatures (including translation). Vasyl' Stus Donetsk National University, 2024. 88 p.

The Master's thesis is devoted to the study of pragmatic and communicative aspects of the non-verbal means of silence on the factual material of the English (British version) and Ukrainian languages.

The research material contains examples of the use of the speech act of silence, selected by the method of continuous sampling from British and Ukrainian fiction. The sample size is approximately 800 fragments of communication.

As a result of the study, similarities and differences in the use of speech acts of silence in the British and Ukrainian linguistic spaces were revealed. During the analysis of the phenomenon of social silence, its role as an instrument of power for the ruling group and a form of resistance of the oppressed was revealed. The analysis of the factual material also indicates the multifunctionality of silence in communication between persons with different hierarchical positions and denies that the act of silence is exclusively an attribute of the weaker side of communication.

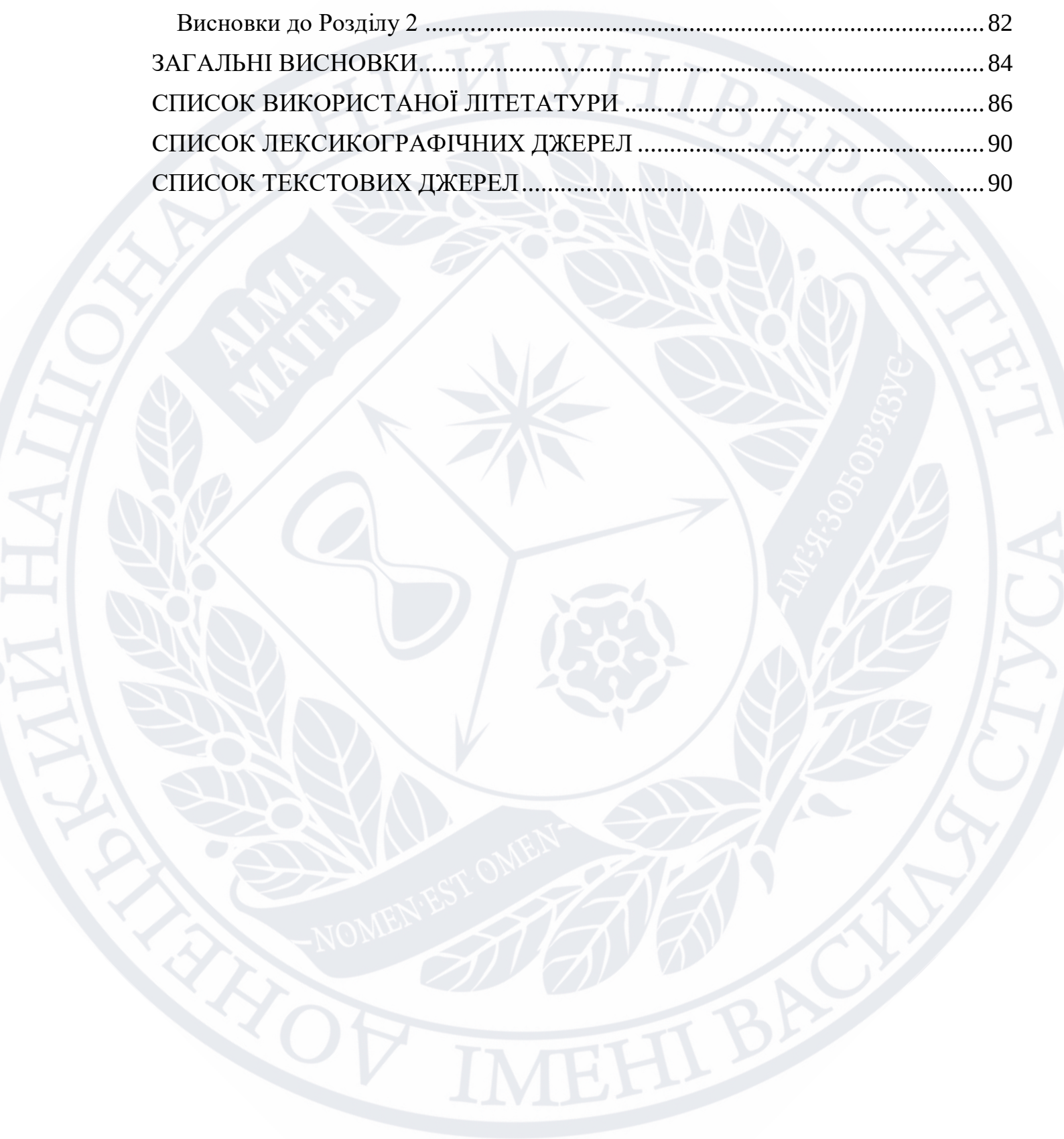
Analysis of the use of the speech act of silence as an emotional reaction to external stimuli indicates the dominance of the phenomenon precisely in the context of negative emotions. During the study, the use of the act of silence in the communicative genre of the borderline interpersonal sphere as an element for avoiding the initiation of communication on personal topics in the British linguistic space and the lacunarity of this phenomenon in Ukrainian were revealed.

Keywords: nonverbal communication, speech act of silence, social silence, linguistic space, context.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОМУНІКАТИВНОГО АКТУ МОВЧАННЯ	10
1.1 Мовчання в системі невербальної комунікації	10
1.2 Мовчання, тиша, пауза та замовчування.....	14
1.3 Типологія мовчання.....	19
1.4 Комунікативно значуще та незначуще мовчання	20
1.5 Функції комунікативного акту мовчання	23
1.6 Мовчання в контексті.....	24
1.7 Культурні відмінності у сприйнятті та застосуванні мовчання	29
1.8 Мовчання як інструмент влади та об'єднання груп	32
Висновки до Розділу 1	34
РОЗДІЛ 2 ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПРАГМАТИКИ МОВЧАННЯ У БРИТАНСЬКОМУ Й УКРАЇНСЬКОМУ ЛІНГВОПРОСТОРАХ	36
2.1 Мовчання як інструмент влади, побудови та знищення зв'язку у групах	36
2.1.1 Роль МА мовчання в побудові зв'язку та об'єднанні груп	40
2.1.2 Роль МА мовчання в ієрархії та соціальній динаміці	43
2.2. Мовчання у побутовому дискурсі	47
2.2.1. Мовчання у любовному та родинному дискурсі	47
2.2.2 Роль МА мовчання в контексті дружби	57
2.3 Мовчання як погляд у внутрішній світ	62
2.3.1 Страх	62
2.3.2 Гнів	68
2.3.3 Подив.....	70
2.3.4 Відчай	72
2.3.5 Сором	73
2.3.6 Сум	73
2.3.7 Хезитація	75
2.4 Роль МА мовчання в дискурсі вияву уваги: КЖ співчуття.....	76

2.5 Роль МА мовчання в КЖ граничної міжособистісної сфери	80
Висновки до Розділу 2	82
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	84
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	86
СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ	90
СПИСОК ТЕКСТОВИХ ДЖЕРЕЛ.....	90

ВСТУП

Універсальний феномен комунікативного акту мовчання, що спостерігається у взаємодії представників всіх культур та народів, донедавна розглядався виключно у контексті відсутності говоріння, у ролі антитези мовленню. Лише наприкінці 20 століття невербальний засіб мовчання набув в очах науковців комунікативного значення.

Питанням семантики цього феномену, як і засобів невербальної комунікації загалом, спочатку зацікавилися філософи, антропологи та психологи, завдяки багатофункціональності мовчання. З часом зарубіжні та вітчизняні лінгвісти серед яких: Т. О. Антохіна, Н. Д. Арутюнова, Ф. С. Бацевич, Л. Р. Безлуга, Т. Возняк, М. Зубрицька, І. Коваль-Фучило, О. Сливинський, С. О. Швачко, Л. Вітгенштайн, Ш. Крамер, Ю. Лотман, У. Шмідц, Я. Ядацький та ін.

Варто зауважити, що важливість мовчання помітили ще філософи древніх грецьких, китайських та індійських шкіл. Мовчання вважалося шляхом до просвітлення для мислителів та контактом із Богом через молитву у віруючих. [13]

Життя у період активної глобалізації та посилення партнерства між Україною та західними партнерами, а саме Об'єднаним Королівством, сприяє новій хвилі зацікавленості до взаємного вивчення культури та специфіки застосування або ж навмисного заповнення мовчання у міжперсональній взаємодії та у соціумі, що зумовлює **актуальність теми**.

Методологічні засади. Під час роботи з матеріалом було застосовано: зіставний метод (порівняння прикладів застосування мовчання в українському та британському лінгвопросторах); аналіз (аналіз фактичного матеріалу); метод суцільної вибірки (повне опрацювання матеріалів дослідження, виділення усіх можливих прикладів), описовий метод (інвентаризація та класифікація видів мовленнєвого акту мовчання).

Мета полягає у визначенні спільних та відмінних аспектів застосування мовленнєвого акту мовчання у міжперсональній взаємодії у британському й українському лінгвопросторах .

Відповідно до поставленої мети магістерська робота передбачає вирішення таких завдань:

- Розкрити суть терміну мовчання;
- Встановити місце мовленнєвого акту (МА) мовчання у системі невербальної комунікації;
- Визначити різницю між поняттями «мовчання», «тиша», «замовчування» та «пауза»;
- Дослідити функції та класифікацію МА мовчання;
- Аналізувати контекстуальне значення МА мовчання, факторів впливу на декодування повідомлення;
- Дослідити поняття соціального мовчання, його видів та історичного контексту українського та британського лінгвопросторів;
- Визначити взаємозв'язок між психологічним станом, характером, особистими мотивами та застосуванням МА мовчання;

Об'єктом дослідження цієї магістерської роботи є мовленнєвий акт мовчання у художньому дискурсі українського та британського лінгвопросторів.

Предметом наукової студії є фактичний матеріал зібраний із творів української та британської художньої літератури.

Матеріал дослідження базується на вибірці з романів «Невеличка драма» В. Підмогильного та «Танці з кістами» А. Сем'янова, новелі «Я (Романтика)» М. Хвильового, вірші Л. Костенко «Вирлооке сонце», романі «Хімія смерті» С. Бекетта, п'єсі Г. Пінтера «Гірська мова» та п'єсі В. Шекспіра «Тіт Адронік».

Апробація. «Невербальна комунікація в міжнародній взаємодії як джерело непорозуміння» на конференції «Актуальні питання вивчення германських, романських і слов'янських мов і літератур та методики викладання іноземних мов». «Мовчання як найпотужніший засіб невербальної комунікації (на матеріалі

роману В. Підмогильного "Невеличка драма")» на конференції «Зіставне вивчення германських, романських та слов'янських мов і літератур».

Теоретичне значення. Висловлені у цій науковій студії висновки, загальні дані дослідження та його результати заповнюють прогалини у теорії, та систематизують уже відому інформацію.

Практичне значення. Матеріал цієї праці може бути реалізований для цитування. Також представлену далі інформацію можна використовувати для проведення лекцій бакалаврам 2-3 курсів спеціальності 035. Філологія.

Новизна праці. Вперше проводиться: аналіз застосованих МА мовчання у романах «Невеличка драма» В. Підмогильного та «Танці з кістами» А. Сем'янова, новелі «Я (Романтика)» М. Хвильового, вірші Л. Костенко «Вирлооке сонце», романі «Хімія смерті» С. Бекетта, п'єсі Г. Пінтера «Гірська мова» та п'єсі В. Шекспіра «Тіт Андронік» їх класифікація та порівняння.

Структура та обсяг роботи. Магістерська робота складається із вступу, двох розділів із висновками до кожного, загальних висновків, списку використаної літератури (58 позицій), списку джерел емпіричного матеріалу (7 позицій). Загальний обсяг магістерської роботи складає 90 сторінок. Основний текст складає 72 сторінки.

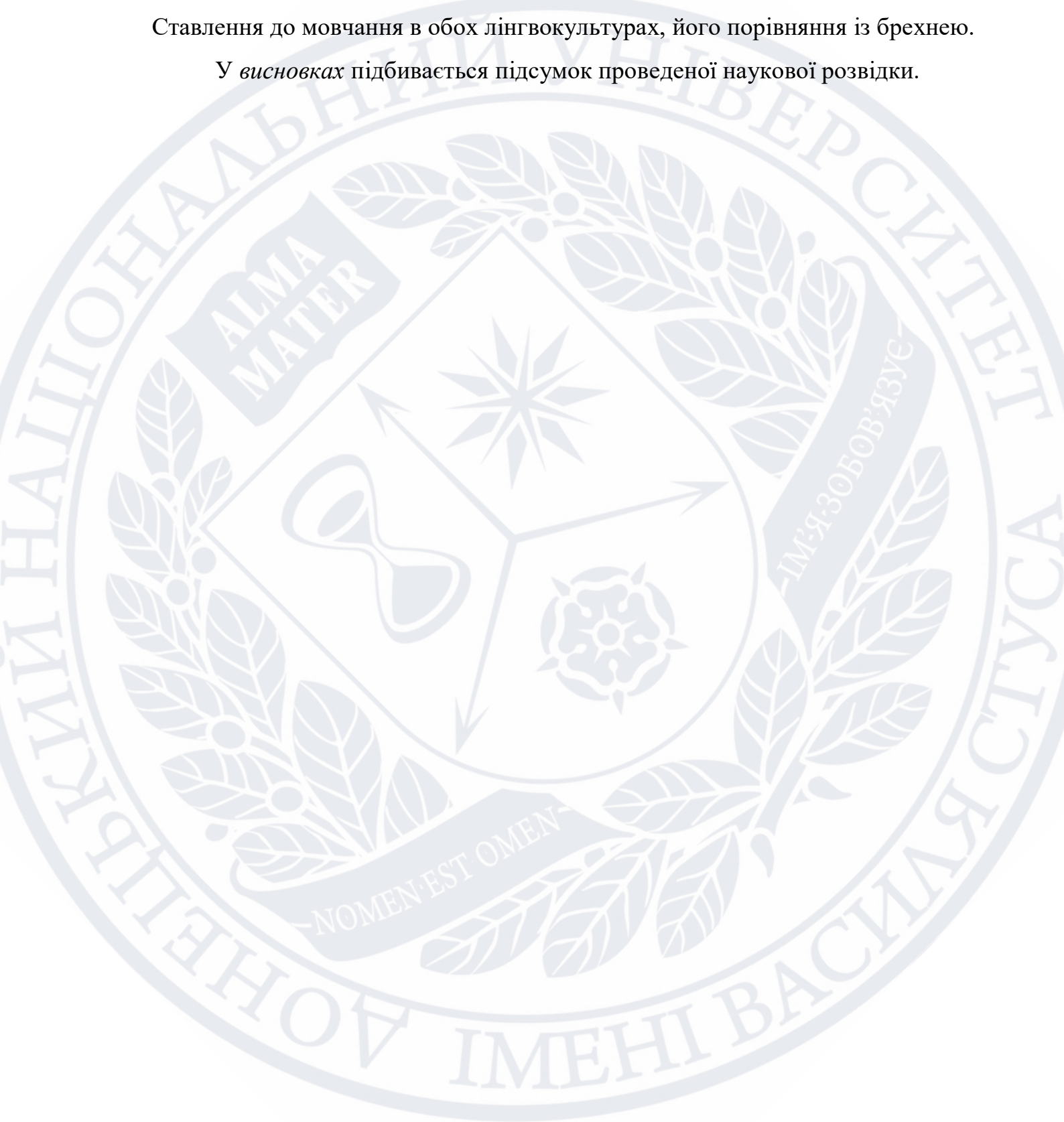
У *Вступі* обґрунтовано актуальність дослідження, представлено методологічні засади, встановлено мету та відповідні завдання, визначено об'єкт та предмет роботи, вказано використаний матеріал та методи, подано відомості щодо апробації, теоретичного та практичного значення наукової розвідки, описано структуру роботи.

У *першому розділі* «Теоретичні засади дослідження комунікативного акту мовчання» розкривається поняття терміну, його розмежування із явищами «тиші», «замовчування» та «паузи», його функції та класифікація. Детально розглянуто контекстуальне значення, фактори декодування та роль у соціумі, вираженні громадянської думки.

У *другому розділі* «Порівняльний аналіз прагматики мовчання у британському й українському лінгвопросторах» порівнюються культурні

особливості, історичний контекст, психологічні та особистісні характеристики, особливості взаємин комунікантів як чинники застосування МА мовчання. Ставлення до мовчання в обох лінгвокультурах, його порівняння із брехнею.

У висновках підбивається підсумок проведеної наукової розвідки.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОМУНІКАТИВНОГО АКТУ МОВЧАННЯ

1.1 Мовчання в системі невербальної комунікації

Одним із перших каналів комунікації, ще до зародження писемності та усного мовлення, слугувала невербальна комунікація (НК). Антропологи вивчаючи функції зміни виразу обличчя дійшли до висновку, що міміка є не тільки пристосуванням до зовнішнього середовища, а й засобом передачі інформації та підтримки стосунків у групі, соціумі [43].

Настільки ж важливі й жести, що використовували наші предки та, як показали спостереження за тваринами, різних видів примати. Відсутність можливості вокалізувати думки не вказує на неможливість комунікації. Важливим є приклад відомої горили Коко, яка використовувала 100 жестів та шимпанзе Нім, яку навчили 125 жестів впродовж досліджень в університеті Каліфорнії. Дикі шимпанзе, без людського втручання, використовують 66 комунікативних рухів і сигналів.

Якщо повертатися до обговорення НК на основі власного виду, то яскравим прикладом, що можна навести, будуть немовлята. Науковці, які працювали над дослідженням ранньої комунікативної поведінки довели, що діти використовують комунікативно значущі жести на декілька місяців раніше ніж починають говорити.[31]

На відміну від приматів, які більшою мірою користуються НК і ця тенденція тільки прогресує з віком, у людей важливою складовою розвитку є вокалізація. Нові дослідження називають вокалізацію фундацією мови у немовлят. В перші роки життя дитини помітне частіше застосування не жестів у комунікативних цілях, а протофонів – мовленнєподібних звуків, «включаючи як канонічний лепет (що складається з канонічних складів, таких як «ба» або «да»

та послідовності, «баба» або «дада» тощо), так і неканонічного лепетання (наприклад, верески, гарчання та голосні звуки).» [21]

Хоча вербаліка є головним каналом комунікації, не можна заперечувати значимість НК. Маючи у розпорядженні достатньо розвинені мови, завдяки яким можлива точна вербальна передача інформації, «мова тіла» не просто не зникла, а й не стала рудиментарною складовою спілкування.

Результати досліджень показують, що 65% інформації (статистика варіюється у різних джерелах між значеннями від 40% до 80% та 93%) передається немовними каналами зв'язку. Якщо взяти показник у 93%, то 55% передається завдяки кінесиці та міміці, інтонація ж припадає на інші 38%. [17]

Питання ролі та важливості НК у процесі спілкування, що підтверджується вищезгаданими даними, знайшли своє відображення у літературі, філософії та народних приказках. Німецький ірраціоналіст та песиміст Артур Шопенгауер сверджував, що «уста висловлюють думку людини, а обличчя - думку природи». Його висловлення вказує на щирість та правдивість невербальних повідомлень, що спровоковано їх спонтанністю та складністю фабрикування.

Цю ж думку поділяв давньогрецький історик та політик Геродот, коли казав: "Men trust their ears less than their eyes." У перекладі «Люди довіряють своїм очам більше ніж вухам».

Вітчизняні вчені зацікавлені у дослідженні НК: «Антохіна Т. Гавриш М. Гнатюк А. Демиденко Г. Киселюк Н. Козяревич Л. Коловоротна Н. Осіпова Т. Петровська Л. Солощук Л. + Булаховський Л. Зв'язок із попередніми дослідженнями. Студії, що присвячені вивченню процесів невербальної комунікативної лінгвістики, паралінгвістики, в Україні репрезентують передусім А. Барташова, С. Голощук, І. Серякова, Л. Солощук (взаємодія вербальних і невербальних компонентів), Г. Демиденко, Л. Петровська, Л. Самойлович (невербальні засоби спілкування в системі фразеології української мови), О. Борисов, Н. Коловоротна, О. Янова (актуалізація концептів як параметрів невербальної комунікації у дискурсивній сфері), Т. Космеда, Т. Осіпова (вербалізація невербальних засобів комунікації в різних видах дискурсів), Н.

Бачкур, О. Гандзюк, О. Стародубцева (кінетична лексика художнього твору), а також такі, що ґрунтуються переважно на матеріалі інших мов.» [20]

Невербальна комунікація – це «система знаків, що використовуються у процесі спілкування і відрізняються від мовних засобами та формою виявлення». Тетяна Осіпова вважає таку комунікацію однією з «найбільш загадкових та суперечливих сутностей людської психіки, що впливає на формування певних моделей поведінки людини у спілкуванні та регулюється різноманітними чинниками комунікації загалом.» [20] Під час спілкування застосування НК та вербальної комунікації (ВК) може відбуватися у змішаній формі. Тоді елементи НК можуть слугувати підсилювачами, доповнювати або навпаки заперечувати вербальне повідомлення впродовж комунікації.

«Полісенсорна природа НК репрезентує «загальні, найбільш значущі види невербальної інформації (емоційну, естетичну, індивідуально-особистісну, біофізичну, соціально-типологічну, просторову, психологічну, медичну (...))» а тому аналіз її виявів у міжособистісній комунікації має бути різноаспектним, що зумовлено власне, метою комунікації – найбільш точного розкодування невербальної інформації й досягнення комунікативного взаєморозуміння.» [20]

Комунікативісти також виокремлюють поняття невербальної комунікативної поведінки. Вчена О. Яшенкова стверджує, що така поведінка це «сукупності норм і традицій, що регламентують вимоги до організації ситуації спілкування, зокрема до фізичних дій, контактів співрозмовників, дистанції та влаштування простору спілкування, невербальних засобів демонстрації ставлення до співрозмовника, міміки, жестів, поз, що супроводжують та уможлиблюють спілкування» [4].

Лінгвісти, вивчаючи феномен НК класифікували такі її складники:

- 1) візуальний контакт (окулістика);
- 2) вираз обличчя (міміка),
- 3) постава, жести тіла (кінесика);
- 4) дистанція між співрозмовниками (проксемика);

- 5) темп та час (хронеміка);
- 6) дотики (гаптика) та ін. [12].

В інших класифікаціях також включають екстралінгвістичну підсистему, до якої відносять паузу (мовчання) та неканонічні звуки, які є невіддільною частиною НК [17].

Проте цю класифікацію не можна назвати повною. Наступна типологія демонструє нові види та розділяє засоби невербальної комунікації на акустичні та оптичні. До акустичних відносять екстралінгвістику (паузи, кашель, зітхання, сміх, плач) та просодіку (темپ мовлення, тон, тембр, висота гучності, манера мовлення, спосіб артикуляції). До оптичних належить проксеміка (відстань між мовцями, вплив території, вплив орієнтації, дистанція, просторове розміщення співбесідників) та зовнішній вигляд (фізіогноміка, тип і виміри тіла, одяг та його стиль, прикраси, зачіска та косметика, предмети особистого вжитку) [15]

Антрополог та дослідник невербальної комунікації Фернандо Поятос у своїй трьохтомній праці «Nonverbal Communication across Disciplines» розглядаючи питання НК виокремлює невербальні категорії: емблеми (жести, що мають словесні відповідники), маркери мовлення (невербальні сигнали, що супроводжують мовлення, наприклад, жести, інтонація), маркери простору та часу, дейксис (вказування на людей, речі, концепти), піктограми (жести імітуючі форми), echoics (імітація звуків), кінетографи (імітація рухів), кінефонографи (імітація рухів та звуків), ідеографи (невербальні сигнали що передають абстрактні ідеї, думки), маркери подій (кінесична та паралінгвістична поведінка, що супроводжує опис подій), ідентифікатори (кінесична та паралінгвістична поведінка що відтворює абстрактні концепції якості живих та неживих об'єктів), екстерналізатори (хімічні, дермальні, кінесичні, просодичні, мімічні реакції виражаючі емоції), самоадаптери (невербальні дії спрямовані на себе), адаптери взаємодії (невербальні дії спрямовані на співрозмовників), адаптери для тіла (одяг, взуття, аксесуари, їжа, парфуми, поводження із столовими приборами, посудом), об'єкт-адаптери (використання культурних артефактів та предметів

навколишнього середовища для передачі повідомлення) [46] Всі перчислені концепти діють у потрійній структурі мова-парамова-кінесика.

На ряду із вищеописаними видами засобів НК Фернандо Поятос виокремлює також два окремих концепти - мовчання та нерухомість, як семантично навантажені носії інформації, а не просту відсутність звуку та руху. [46]

1.2 Мовчання, тиша, пауза та замовчування

Мовчання, як і говоріння, є важливою частиною людської комунікації завдяки, як би це парадоксально не звучало, своїй навантаженості інформацією. Доречно з цього приводу висловився турецький письменник Орхан Памук відзначаючи, що «часто, коли дві людини мовчать, це мовчання буває набагато значніше, ніж розмова». Універсальність мовчання стимулювала вивчення цього феномена науковцями цілої низки дисциплін, серед яких філософія, лінгвістика, теологія, психологія, теорія комунікації, семіотика, етнографія, культурологія та ін.

У Тлумачному словнику української мови у 20 томах мовчання подається у значення дії чи стану зі значенням мовчати, не виступати публічно, не писати твори, листи, повідомлення або у значенні повної відсутності звуків, тобто тиші.

Згідно з поглядами німецького філософа Мартіна Гайдеггера, мовчання «це другий феномен мовлення, його екзистенційний (смісловий) фундамент» та «вступ до розмови» [9]. Мовчання розглядається вченими як вторинний феномен відносно говоріння. Не можна його прирівняти до тиші, тому, що ми мовчимо саме про щось, а в тиші ні теми, ні автора нема.

Семантичне значення мовчання широко представлено в українських прислів'ях, де слово «мовчати» має позитивну конотацію. Вислови «мовчати», «промовчати» позначають розумність, життєвий досвід або певний соціальний статус. Присутність таких паремій у українському соціумі свідчить про

необхідність мовчання на тлі традиційно високої комунікативної активності українців. [6]

Лінгвісти, досліджуючи значення мовчання, аналізуючи контексти з дієсловом «мовчати», його похідними формами, такими як іменник «мовчання», прикметник «мовчазний» та іншими, відзначають, що це дієслово має два основних значення: не говорити голосом (фізичне мовчання) та приховувати інформацію, таїти. У похідних словах актуалізується одне з цих значень або обидва одночасно: фізичне мовчання передають форми «мовчазний», «мовчки», «мовкнути», «умовкнути», «змовкнути» тощо. Значення приховування інформації виражають дієслова «умовчати», «замовчати», «замовчувати» тощо. Крім того, у похідних значеннях виникають додаткові відтінки, такі як «змовчати» — терпіти несправедливість, «мовчазність» — риса характеру, «мовчки» — не говорячи нікому. [25]

Тиша це «стан буття, а не дія суб'єкта щодо об'єкта; вона не інтенціональна» [9]. Якщо мовчання існує саме в процесі комунікації і його можна характеризувати як більш антропоцентричне поняття, то тиша здається саме природним феноменом породженим не тільки відсутністю говоріння, а й звуку як такого. Особливої уваги заслуговує погляд на «тишу» через призму християнської традиції мислення. Ще на світанку народження християнства як релігії можна побачити вже в перших чернечих традиціях поважне ставлення до «тиші», як однієї з умов спілкування з Творцем. Лексемою «тиша» яка супроводжується прикметниками позначають атмосферу описуваної ситуації і стану природи, навколишнього середовища. Поняття тиші може бути як і нейтральним, так і негативним чи позитивним.

Якщо мовчання можна характеризувати як більш антропоцентричне поняття, то тиша є саме природним феноменом породженим не тільки відсутністю говоріння, а й звуку як такого. Лексемою «тиша» позначають атмосферу описуваної ситуації і стану природи, навколишнього середовища. Тиша у релігійному дискурсі розглядається як божественна мова, і єдиний канал зв'язку з Творцем, тому вона шанується в чернечих традиціях християнства. [3]

Тиша це відмова від мирської метушні. Мовчання це можливість відійти від повсякденних турбот, відмовитися від порожніх розмов і звернути увагу на вічне. У книзі "Сила тиші" мовчання постає не як пасивний стан, а як активний вибір, спосіб життя, що наближає людину до Бога, себе самого і до істинної краси світу. [36]

Мовчання також пов'язують із божественним а мову винаходом що відрізав людей від природи, привів до їхнього падіння. У своїй дисертації Загороднюк О. пише: «Мовчання змушує людину прагнути того стану перед падінням, і в той же час – відчувати тривогу, адже в мовчанні слово може з'явитись у кожному мить, і перше падіння в гріх може відбутись знову.» [14]

Протилежна думка Поятоса Ф. вказує на негативну конотацію мовчання, тиші та нерухомості пов'язану із смертю на протигагу звуку та руху, що постійно супроводжує людину та живу природу в цілому. [47]

Пауза це «перерва в мовленні, котрій акустично відповідає відсутність звучання, а фізіологічно – зупинка в роботі мовленнєвого апарату.» Пауза виконує регулятивну функцію в процесі комунікації фокусуючи увагу на важливому та надаючи слухачеві час зрозуміти отриману інформацію. «Пауза слугує не стільки засобом розбиття висловлення на синтагми, скільки, по-перше, засобом, що полегшує сприйняття і розуміння мовлення, а по-друге, засобом привертання уваги до окремих фрагментів висловлення. Паузи необхідні, щоб дати слухачам можливість осмислити почуте, тому якщо в мовленні паузи надто короткі або їх зовсім немає (таке інколи трапляється, якщо час промови обмежений), то слухач може «загубити» частину інформації, що йому передається».

Хоча пауза здається зручним інструментом нею варто вміти вправно користуватися. Надмірна кількість пауз або/та їхня задовга тривалість може негативно вплинути на комунікацію, роздратувавши адресата та всі позитивні ефекти перетворюючи на негативні.

Існують комунікативні паузи, пов'язані з мовчанням, серед яких особливо виділяються паузи хезитації, або коливання. «Хезитація (грец. Hesitation –

коливання, затинання) – це тип паузи, що виникає через обдумування можливих варіантів продовження мовлення, пошук потрібного елемента мовного коду, або перебудову структури повідомлення під час вербалізації тощо».

Накане (2007) зауважує, що деякі форми мовчання дуже важливі та помітні, тоді як інші неважливі та нехтовані в тому сенсі, що вони можуть не привернути увагу учасників повсякденного спілкування. Вона представила наступний список різних форм мовчання, починаючи від мікро- до макро-одиниць:

1. Внутрішньочергові паузи: вони виникають протягом одного ходу, вони дозволяють доповідачу продовжувати тримати слово;
2. Міжповоротні паузи: виникають між поворотами на ГТО. Їх також називають перемикаючими паузами або паузами;
3. Перетворення мовчань, у тому числі тих, що мають іллокутивну силу;
4. Тимчасове мовчання особи, коли вона не тримає слово під час спілкування;
5. Повне відсторонення індивіда від мовлення у взаємодії;
6. Групове мовчання під час соціальних чи релігійних заходів;
7. Дискурсивна тиша, коли над нею діє контрольна сила на різних рівнях організації.[35]

Також схожим проте не синонімічним терміном до мовчання є замовчування. Воно не дорівнює мовчанню, а лише характеризує одну із функцій навантаженого смислами мовчання: приховування, утаєння інформації. Залежності від ситуації яка змушує застосовувати замовчування виокремлюють такі його види:

1. **Замовчування, зумовлене роздумами** (спонтанне або навмисне, усвідомлене) Є. Радіонова вважає його прагматичним. Роздуми можуть бути причиною замовчування або способом приховати інформацію. Силенціальний ефект виникає через обдумування важливих питань або інформації. [1]

2. **Замовчування, зумовлене емоціями.** Замовчування, зумовлене емоціями, є потужним фактором в комунікації, оскільки дозволяє зрозуміти психологічний стан мовців і їх ставлення до співбесідника. Емоційно навантажене замовчування може виражати різні емоції, такі як радість, страх, гнів, біль, любов і інші. [1]

3. **Замовчування, спричинене комунікативним шумом.** Замовчування, спричинене комунікативним шумом, може виникати через фізичні або психічні чинники, які заважають передаванню чи сприйняттю інформації. Комунікативний шум, як от втрата голосу, погане самопочуття мовця, переривання розмови або порушення правил спілкування, призводить до комунікативної девіації, вираженої замовчуванням. [1]

4. **Замовчування як знак вираження згоди / незгоди.** Замовчування може виступати як знак згоди або незгоди, і в одному комунікативному акті може виражати обидва ці аспекти. замовчування може відображати приховування важливої інформації і призводити до конфліктів або непорозумінь у комунікації. [1]

5. **Замовчування, зумовлене компетентністю / некомпетентністю персонажів.** Замовчування виникає через незнання того, що сказати або як це сказати, а також через рівень обізнаності мовців у певних питаннях. [1]

6. **Замовчування, зумовлене очікуванням (відповіді, реакції, запитання).** Замовчування може виникати через очікування відповідей, реакцій або запитів під час комунікації. Це часто маркується лексемами і словосполученнями, такими як "чекати", "пауза", "Ну? Говори!", а також питальними і окличними реченнями. Пауза може не лише вказувати на очікування, а й імплікувати важливу інформацію для досягнення кооперативного результату і розуміння комунікативної поведінки співрозмовників. Замовчування може також вказувати на очікування або замовчування певної інформації. Комунікативний статус і роль мовців також можуть впливати на замовчування. Діти часто мовчать через повагу

або страх перед дорослими, як показано в сцені, де учениця мовчить, відчуваючи провину за свій вчинок, не розкриваючи перед класом причину гніву вчителя. У випадку з підлеглими, замовчування може бути проявом страху або поваги до керівника, як у сцені, де підлеглі мовчать перед сердитим керівником, щоб уникнути конфлікту і зберегти своє становище. Такі ситуації демонструють, як замовчування може використовуватися як тактика для покращення або збереження комунікаційних відносин. [1]

1.3 Типологія мовчання

У своїй статті «Мовчання як комунікативно значущий знак у конфліктному діалогічному дискурсі» Н. К. Войцехівська використовує таку класифікацію, що поділяє мовчання на: «1) «мовчання адресата/слухача»; 2) «мовчання мовця» або «мовчання замість говоріння»; 3) мовчання за зміни комунікативних ролей; 4) «еліптичне мовчання», що зумовлюється синтаксичною побудовою тексту та виражене еліпсисом; 5) мовчання, спричинене певним (зазвичай, нетиповим) станом каналів комунікації (несправність каналу, фізичні шуми); 6) медитативне мовчання, що дає мовцеві час обмірковувати наступну репліку й засоби її вираження; 7) вичікувальне мовчання (очікування відповіді співрозмовника)» [5: 4].

У своїй книзі «Місце мовчання в інтегрованій теорії комунікації» Севіль-Тройк класифікувала мовчання на двадцять типів і згрупувала їх на: індивідуально зумовлене або обумовлене переговорами, зумовлене групою, інституційно зумовлене та неінтерактивний. Після додаткового розгляду класифікації було виключено деякі типи скорочуючи список до 12 видів:

1. Мудре чи добродієсне мовчання: воно відображає відмову суворо чи остаточно судити;
2. Скромне мовчання: людина мовчить просто тому, що вона скромна, а не мудра;

3. Лукаве мовчання: зіткнувшись із небезпекою чи немилістю, люди можуть опустити голови й закрити рота, скільки можуть;

4. Красномовне мовчання: сильні емоції, такі як сильна тривога, глибока вдячність або щира любов, які неможливо виразити словами, призводять до мовчання;

5. Приголомшене або приголомшене мовчання: людині втрачає дар мови, коли бачиш велику красу, страх чи мудрість;

6. Винне мовчання: у деяких ситуаціях ми можемо виявитися морально зобов'язаними говорити, оскільки мовчання може завдати шкоди;

7. Сильне мовчання: іноді це ознака чутливості, а не почуття гордості чи загрози;

8. Слабке мовчання: коли людина, від якої очікується розмова, стримує слова;

9. Церемонія тиші: використовується релігійними людьми, а також тими, хто цінує тишу в нашому галасливому світському світі;

10. Задоволене мовчання: мовчання принаймні на короткий час, коли фізично задоволений і в гарній гармонії зі світом;

11. Бездіяльне мовчання: може здатися, що люди мовчать без причини, але дехто може вважати це відмовою від відповідальності;

12. Мертва тиша: буває під час трауру. [35]

1.4 Комунікативно значуще та незначуще мовчання

Комунікативно незначуще мовчання зазвичай не несе семантичного або прагматичного змісту в комунікації (наприклад, коли учасники спілкування сплять, знаходяться в різних кімнатах тощо). Лише в окремих випадках це мовчання може мати семантичне навантаження для одного з учасників (коли один з потенційних співрозмовників спить, вийшов із приміщення, займається фізичними або фізіологічними діями, що заважають розмові, або через обставини не може говорити, наприклад, через біль). [10]

Комунікативно незначуще мовчання принципово відрізняється від тиші як природного стану безсловесності та відсутності спілкування. У випадку тиші немає визначеного об'єкта; не можна сказати "тиша про щось" або "бути тихим щодо чогось", оскільки тиша не має теми чи автора і є станом існування, а не дією суб'єкта щодо об'єкта; вона не є інтенційною. Натомість комунікативно значуще мовчання в міжособистісному спілкуванні є свідомим комунікативним актом, який має нульовий вираз, але передає значення семантико-прагматичного та прагматичного характеру. [10]

Мовчання в ролі перформативу не виявляє оцінки (немає оцінки за категоріями істинний/неістинний, оскільки це є дією, а не повідомленням про неї), але несе інформаційне навантаження, яке впливає на адресата. Завдяки використанню мовчання, що є стратегічно спланованим, виникають значущі наслідки, подібно до інших перформативних висловлень, що змінюють реальність. Крім того, мовчання-перформатив може включати лексему "цим" (hereby), що означає, що мовний акт мовчання позбавляє адресата інформації з певної теми. Для успішного виконання мовчання-перформативу необхідні відповідні умови, що забезпечують його ефективність. У випадку перформативного мовчання сигнали передаються таким чином, щоб адресат зрозумів, що мовчання є мовленнєвим актом. [10]

«Мовчання як перформатив – це замовчування інформації щодо конкретного предмета мовлення як вияв максими такту, як-от у проаналізованих ситуаціях: скатертини на столах були чудові або Яка сьогодні гарна погода! Наявність і якість сигналів промовчування залежать від інтенції адресанта. Комунікативно значуще мовчання є невербальною формою міжперсонального спілкування: перформативним МА в одній ситуації, непрямою ілюкцією, – в іншій. Адресант МА мовчання як перформатива керується зовсім іншими інтенціями, ніж автор МА мовчання як непрямої ілюкції.» [10]

У випадку мовчання як непрямого мовленнєвого акту, адресант має намір приховати інформацію, маскуючи свій перлюкутивний намір через прагматичну

імплікатуру. Ступінь успішності такої непрямой ілюкції залежить від того, наскільки добре прихована комунікативна інтенція в імплікатурі. [10]

Непрямий мовленнєвий акт мовчання вказує на наявність інформації, яку адресант не хоче розкривати. Основою такого мовчання є мовленнєва імплікатура — прагматичні елементи повідомлення, що містять приховані значення та підтекст, які дозволяють передати більше, ніж дослівно означають слова. Адресат виводить ці значення з контексту комунікативної ситуації, роблячи припущення на основі знання принципів і постулатів спілкування.. [10]

Необхідними умовами комунікативно значущого мовчання є: свідоме та навмисне використання мовчання з боку відправника; усвідомлення отримувачем цього наміру; спільне володіння відправником і отримувачем знанням про значення мовчання. Таке мовчання в спеціальній літературі трактують по-різному: як комунікативний знак, як невербальний знак у контексті комунікативного акту, як нульовий знак, а також як мовленнєвий акт. Поділяємо думку С. В. Крестинського, що «акт мовчання — це не просто знак і не просто нульовий мовленнєвий акт, це складніша комунікативна одиниця, яка, поєднуючи ознаки знаковості та мовленнєвоактові характеристики, може виражати різноманітні психологічні стани та бути маркером соціального статусу суб'єкта. [6]

Дослідники виокремили три типи комунікативного мовчання:

- «1) психологічне, що допомагає адресату правильно інтерпретувати висловлювання адресанта (паузи, зупинки, переривання, виправлення тощо);
- 2) інтерактивне, яке дозволяє адресату виокремити інтенційні імплікації із висловлювань адресанта (паузи в діалозі);
- 3) соціокультурне, супроводжується певними культурними конвенціями (релігійні ритуали, ситуації соціально-ієрархічної нерівності тощо)» [10]

1.5 Функції комунікативного акту мовчання

В публікації «The meaning of silence in personal communication: spiral of silence or a stimulation of creativity» також розглядають захисну функцію мовчання. Згідно теорії «спіраль мовчання» розробленої вченою Елізабет Ноель-Нойманн у 1974р. якщо розглядати групу людей в якій більшість перевагу надають певній думці, індивіди які притримуються непопулярних або протилежних поглядів більш схильні до того щоб промовчати і підтримати погляди групи. Причиною такої поведінки науковиця називає страх соціальної ізоляції, сильніший навіть за страх помилитися, через який люди обирають промовчати. [28]

У процесі комунікації значуще мовчання може виконувати функцію перформатива (здійснення впливу на адресата) та непрямої ілюкції (приховування інформації адресантом). У випадку першого, можливе використання «лексми цим (hereby), (Цим) мовленнєвим актом мовчання позбавляю тебе інформації на задану тему» [9].

Варто зауважити, що застосування адресантом мовчання може мати як позитивні, так і негативні наслідки, що більшою мірою залежить від інтенцій адресанта та дотримання принципу кооперації для правильного декодування замовчуваної інформації адресатом в обох випадках використання як мовчання-перформатива і як непрямої ілюкції.

Доктор Вернон Дженсен виділяє такі функції мовчання як:

- 1) зв'язувальна (мовчання може об'єднувати, або розділяти людей);
 - 2) «впливу» (лікує або ранить);
 - 3) «відвертості» (інформація може розкритися або бути прихованою);
 - 4) оцінювання (виражає згоду та прихильність, але може означати осуд та незгоду);
 - 5) «активності» (вказує на задуманість або навпаки на відсутність думок)
- [4: 67; 3: 227].

Мовчання також застосовують для привернення уваги публіки. На прикладі Вінстона Черчіля, який починав свої промови з того, що давав час

публіці зосередитися на ньому і тільки тоді починав говорити. Його мовчання було протилежним до того що очікував від нього натовп. Ще один із прикладів застосування стратегічного мовчання «The Stall» що полягає у створенні вакууму, що змушує слухачів самим робити перший крок і підтримувати розмову.

Цей невербальний засіб визнається в різних мовах як активний інструмент комунікації. Наприклад:

- 1) застосування МА мовчання для уникнення конфліктних ситуацій
- 2) мовчання як індикатор компетентності комунікантів; (некомпетентний, якому радять мовчати та компетентний, якого прославляють за мовчання) Таке визначення було запропоновано засновуючись на народних приказках. Ще одна згадка помітна у роботі «Імперія мовчання» 1916р. дослідника Чарльза Кортні, який запропонував термін мовчання як невігластво, або неосвічене мовчання, що з'являється в ситуаціях, коли люди просто чогось не усвідомлюють. Він сказав, що невігластво не повинно бути поганим, тому що людям може просто не вистачати здатності або інструментів сприймати певні ситуації або речі, а іноді вони просто нездатні спілкуватися [28]

- 3) мовчання як знак згоди (лише в українському лінгвопросторі) [9]

Урегулювання потенційних конфліктів детальніше описано у дослідженні у 2022р. Було проведено опитування 416 громадян Сербії різного віку, рівня освіти, чоловіків та жінок. За результатами опитування мовчання часто використовується для уникнення комунікації яка потенційно може призвести до конфлікту. Це можна розглядати і з позиції ігнорування і у варіанті замовчування, приховування щирих почуттів. [28]

1.6 Мовчання в контексті

Комунікативно значуще мовчання існує виключно у контексті, тому він є однією із головних заporук успішного декодування повідомлення адресанта. Дослідник Дж. Фьорс аналізуючи найближчий комунікативний контекст описав

його як «схематичну конструкцію, яка включає, крім безпосереднього МА, ще й інші елементи, як-от: невербальні засоби, суб'єкти спілкування і кінцевий результат МА.» [10; 58]

Серед головних факторів, що варто приймати до уваги при аналізуванні будь-якого комунікативного акту можна виокремити такі: культура, традиції, гендерні ролі, соціальний статус та ієрархія, психологічний стан, етикет, міжвікова динаміка, статус відносин, офіційна чи неофіційна обстановка, релігія, походження (спільне чи відмінне, комунікація з іноземцем чи із земляком), особистісні характеристики, когнітивні відхилення, упередження, погляди (наприклад політичні), зовнішність, обставини спілкування.

У монографії «Технології міжперсонального спілкування у міжкультурній взаємодії» авторства Л. Я Гнатюк запропонована більш структурована класифікація компонентів контексту:

1. Фізичний вимір, що стосується параметрів місця і часу КА
2. Соціальний аспект, який охоплює національність, місце проживання, освіту, професію, мову, вік, рід учасників спілкування тощо
3. Дискурсивний аспект, який пов'язаний з динамікою КА, що передбачає спосіб актуалізації значення висловлення в конкретних ментально-прагматичних умовах (висловлення розглядається в аспекті подій)

На противагу першим двом, дискурсивний аспект, під час аналізу окремих КА потребує постійного оновлення. [10; 59]

Американський антрополог і соціолог Кліффорд Гірц визначає культуру як набір контрольних механізмів, планів, рецептів, правил, інструментів та інструкцій для управління поведінкою. Ці правила люди засвоюють комунікуючи у суспільстві і починають поводитися згідно них. Процес вивчення власної культури, передання її від одного покоління іншому називається інкультурацією. [35]

Антрополог та кросс-культуролог, Едвард Хол, розробив модель, що поділяє культури на дві категорії: висококонтекстні або hcc (high-context cultures) та низькоконтекстні або lcc (low-context cultures). Комунікація представників низькоконтекстної культури характеризується експліцитністю повідомлень, домінуванням вербальних каналів комунікації над невербальними, важливістю формування недвозначних повідомлень і передання точного значення сказаних слів. Висококонтекстні культури, на противагу, характеризуються імпліцитністю повідомлень, домінуванням невербальних каналів комунікації. [34]

Для НСС нормою є недомовленість, все що не було сказано вони розуміють із контексту. Для LCC така комунікація неприпустима, вони цінують прямотинність. Такі відмінності можуть стати причиною конфлікту при інтеракції представників культур різнорівневих контекстів, тому що людині з культурою високого контексту люди з низьким контекстом можуть здаватися безособовими, віддаленими або не заслуговують на довіру з іншого боку комуніканти у високому контексті можуть розглядатися як нав'язливі або навіть неввічливі. [57]

Таке перше враження не є правдивим, тому, що варто розглядати саме цілі кожного виду комунікації. НСС спрямовують соціальні інтеракції на будівництво та укріплення соціальних зв'язків, такий вид комунікації дозволяє створити стосунки побудовані на довірі та розумінні. LCC більш практичні та головним для них є впевненість у тому що повідомлення було зрозумілим. Такі відмінності пов'язані із тим що до НСС відносять культури де переважає поняття колективізму, а до LCC – індивідуалізму.

Для того щоб співрозмовники розуміли контекст вони мають бути схожими. Вдалим прикладом цього є Японія, де більшість населення мають однаковий рівень освіти, сповідують одну релігію, мають спільну історію і є представниками однієї етнічної групи. Успішність декодування імпліцитних повідомлень залежить повністю від очікування від отримувача розуміння на що саме відсилається адресат і це досягається через спільний досвід, тому повідомлення часто контекстулізують. Це відноситься й до письма. (дж)

Поширена Кореї та Японії приказка “Hear one and understand ten” підкреслює цю традицію комунікації. [39]

Індивідуалістичні нації характерні своїм різноманіттям у всіх аспектах, тому для успішної передачі інформації комунікація має бути точною, простою, відірваною від контексту, щоб повідомлення було зрозумілим настільки це тільки можливо одразу для великою аудиторії. [32]

Очікування від співрозмовника також різні. У LCC від комуніканта очікують прямого прохання про допомогу а у HCC в таких випадках її повинні саме запропонувати. У своїй статті Kyoung-Ah Nam як приклад демонструє 2 діалоги. В першому Клаус та Боб спілкуються про переїзд Клауса до нового будинку, де перший просить друга допомогти з переїздом. У другому діалозі Юджін та Суо спілкуються на ту ж тему проте Юджін не просить про допомогу з переїздом, але Суо всеодно її пропонує. Автор припускає що якщо ми замінімо Суо Бобом то він не запропонує допомоги очікуючи прямого запиту. В такому випадку Юджін скоріше попросить когось іншого, щоб зберегти гармонійну взаємодію та для збереження обличчя Боба. [39]

У HCC інтенції виражаються більш приховано, дипломатично для уникнення конфліктів та збереження гармонії. Цю культурну норму підкреслює вираз “Don’t say anything that may result in losing face or hurting the other’s feelings”, тому комунікація покладається на невербаліку, спіральну логіку, self-humbling tone та мовчання. По суті, особи з культури вищого контексту сприймають неявні повідомлення як менш складні, ніж люди з культури нижчого контексту.[57]

З цього можна зробити висновок, що мовчання є більш притаманним для високонтекстних культур засобом комунікації ніж для низькоконтекстних культур. У дослідженні «A multi-country study of the adoption of ERP systems» презентують таблицю із переліком країн, які підпадають під ці дві категорії. До LCC:

1. Німці, швейцарці, австрійці

2. Новозеландці, (білі) південноафриканці
3. Північноамериканці (білі англосакси протестанти) і канадці
4. Скандинави, фіни
5. Британці, австралійці
6. Люди Бенілюксу
7. Інші американські культури
8. слов'ян

Та до НСС:

1. Жителі центральної Європи
2. Корейці, жителі Південно-Східної Азії
3. Індійці та інші індійські субконтиненти
4. Араби, африканці
5. Латиноамериканці
6. Італійці, іспанці, португальці, французи,
7. Інші середземноморські народи
8. Китайці
9. Японці

Проте варто зауважити, що нема країн де суспільство характеризується виключно як представники НСС чи ЛСС. Більшість, насправді, підпадають під проміжну категорію, де побутові розмови із сім'єю та друзями чи спілкування, ціллю якого є побудова нових зв'язків характеризуються висококонтекстною комунікацією та ділові стосунки з колегами чи незнайомцями низькоконтекстною комунікацією. Проте така характеристика вказує на певні тенденції, що можна очікувати від співрозмовника з тієї чи тієї країни.

Повертаючись до теми мовчання, одним із важливих факторів є рівень терпимості до нього. Громадяни Сполучених Штатів часто можуть відчувати дискомфорт у тиші, що здається їм гнітючою, незручною, тому звичайним є бажання якнайшвидше її чимось заповнити. Достатньо популярним є вираз

«awkward silence», що підкреслює ставлення до мовчання та вказує на певну нетерпимість.

Мовчання вважається грубим по відношенню до оточуючих, тому що асоціюється із незацікавленістю та зверхністю. Тому на противагу, наприклад слов'янським культурам в англомовних суспільствах поширеною практикою є ведення світських бесід, що без надлишкових зусиль заповнити незручну тишу розмовою, тому мовленєвий акт мовчання рідко застосовується. На противагу цьому замовчування можна назвати майже невід'ємною складовою комунікації.

На противагу жителі країн Азії та Скандинавії цінують тишу і поважають людей що вміють робити паузи і мовчать. Розмовляти безупинну неприйнятно в цих культурах і вказує на низький інтелект, відсутність концентрації та характеризує сказане як необдуманого белькотання. Через таке ставлення до мовчання і цінування найдрібніших деталей ці країни вважаються «high context cultures». Філософія та релігія країн Сходу пов'язані із медитуванням де мовчання і тиша також застосовуються для звернення уваги, але не оточуючих, а самого індивіда на власний внутрішній світ та звуки навколишнього середовища. В горах Гімалаїв місцеві звикли до тиші, для них це стиль життя. [48]

1.7 Культурні відмінності у сприйнятті та застосуванні мовчання

Те, що вважається нормою в одній культурі, може бути неприйнятним в іншій. Наприклад, у Японії мовчання може означати згоду на пропозицію руки та серця, а в культурі іґбо вважається відмовою. Навіть тривалість мовчання може викликати непорозуміння. Дослідження показують, що британці частіше використовують мовчання, ніж ірландці, американці та канадці. Англо-американці можуть домінувати у розмові з атабаскськими індіанцями через їхні довгі паузи, тоді як індіанці можуть вважати англо-американців балакучими і грубими.

Важливими є й культурні особливості застосування і відношення до мовчання. Австралійські аборигени використовують мовчання як форму

медитації та згоди. Фіни цінують мовчання у більшості соціальних ситуацій. «Мовчання за столом на званій вечері вважається грубим порушенням пристойності в англосаксонському суспільстві. Мовчання як надання права партнеру почати спілкування є ознакою поваги до статусу партнера, мовчання у відповідь на репліку партнера в діалозі часто оцінюється як образа» [7]

Проте різниця може бути помітною навіть серед представників однієї країни, які живуть у різних регіонах. Якщо порівнювати темп розмови жителів Нью Йорку та Каліфорнії можна помітити велику різницю, через яку перші критикують других за повільність, відмова від співпраці та стриманість у розмові. З іншої сторони каліфорнійці вважають, що їхні співгромадяни живуть у занадто швидкому темпі, та роблять недостатню кількість пауз, стараються домінувати в розмові. Однак важливо пам'ятати, що це загальні тенденції, і в кожній культурі є індивідуальні відмінності.

Сприйняття мовчання та замовчування як брехні також варіюється у різних культурах. Наприклад, коли одна людина відмовляє іншій у спілкуванні, реакція на це може бути різною в залежності від культури. У представників східних культур відмова може викликати продовження нав'язливої комунікації, оскільки для них комунікація є важливою цінністю, і відмова сприймається як образа.

Натомість для західних людей відмова може бути сприйнята як ознака незацікавленості або помсти за попередню неприємну ситуацію, і така відмова повинна бути чемною. Для них важливою є толерантність, тому часто вони жертвують іншими цінностями, наприклад, правдою (можна сказати, що людина зайнята, навіть якщо це не так, щоб уникнути спілкування). Отже, брехня виникає через різницю в пріоритетах цінностей і передбачення реакції іншої людини, засноване на власних цінностях. [18]

Іншим важливим фактором декодування є гендер. Мовчання також пов'язане із особливостями гендерних ролей. Найбільших індіанська група Мапуче, представники якої проживають в Чилі та Аргентині, застосовують тишу по-різному. [31] Чоловіки завжди мають право озвучити свої думки, а жінки,

особливо молоді дружини зобов'язані мовчати поки не отримають дозвіл на розмову.

Вікова різниця між комунікантами також має великий вплив. У культурах де поважають вікову ієрархію, де найстарший член сім'ї завжди має прерогативу говорити, а молодші зобов'язані слухати, таким чином залишаючи за собою заключне слово. [57] Проте якщо відкинути поняття ієрархії і зосередитися виключно на віці, то можна помітити тенденцію що чим старша людина тим вона більш схильна робити триваліші паузи.

Ситуація спілкування, тема розмови, статус співрозмовників (гість/ведучий) та інші соціальні чинники також є важливими для декодування значення мовчання.

Мовчання тісно пов'язане із психологічним станом людини. Воно не вказує на відсутність емоцій, а навпаки на їх силу і владу над особою, що мовчить. У статті «On Silence: A language for emotional experience» розкрито які емоції сприяють мовчанню пацієнта. Серед них: тривога, гнів, страх, відчуття безпомічності, відчуття горя через втрату. [42]

У дослідженні «Reframing Silence as Purposeful: Emotions in Extreme Contexts» було визначено, що у контексті екстримального середовища, мовчання не нав'язується, а є цілеспрямованим вибором людини для захисту від емоційного перевантаження. Хоча цю функцію підтвердили, проте вірна і думка про те, що мовчання не зменшує емоційної напруги, лише перешкоджає її зростанню, є засобом саморегуляції. [49]

Останній важливий контекстуальний фактор декодування мовчання це нейровідмінність. Невербальна комунікація важлива складова будь-якої інтеракції, буває часто причиною непорозуміння у комунікації між нейротиповою та нейровідмінною особами. У спілкуванні групи нейротипові представники мають тенденцію синхронізувати міміку, рухи чи жести.

Дослідження показують, що люди на спектрі аутизму не тільки не виражають подібної поведінки, але мають більш стриману міміку взагалі, якщо це не стосується виразу емоцій. Тобто основна відмінність полягає у міміці

(наприклад, посмішка у відповідь, коли інша людина посміхається) і неемоційна міміка (наприклад, посмішка, коли хтось говорить.)

Існує думка, що нейровідмінні особи не розуміють невербальних повідомлень і контексту проте новітні дослідження наполягають на іншому. Завдяки поєднанню теорії розуму, що полягає у можливості усвідомлювати ментальний стан оточуючих, їх мотивацію та переконання, та питанні подвійної емпатії, що пояснює, кореляцію між ментальною схожістю між комунікантами та зростанням чи зниженням розуміння між ними вчені дійшли висновку, що люди на спектрі аутизму мають різні невербальні стилі спілкування з нейротиповими, тому існує невідповідність декодування, а не дефіцит. Особи на спектрі аутизму схильні опиратися більше на вербальні канали комунікації. [29]

Мовчання нейровідмінної людини може бути спричинене емоційною та сенсорною перезавантаженістю. Ця схожість між нейротиповими та нейровідмінними людьми, спричинена різними причинами, тому у випадках аутистичного вигорання мовчання може сприйнятися як ігнорування. [56]

Також нейровідмінні люди не відчувають незручності у тиші та потреби її заповнити діалогом. У дослідженні «Cross-neurotype communication from an autistic point of view: insights on autistic Theory of Mind from a focus group study» піддослідні поділилися своїм досвідом, стверджуючи що світська бесіда для них здається неефективною та поверхневою. Піддослідні коментують, що загалом мають багато труднощів під час комунікації з нейротиповими людьми через потребу останніх ініціювати світську бесіду, в якій вони самі не дуже зацікавлені. Деякі відмічають проблему нейротипових людей із мовчанням, що здається їм незручним, тому лаконічні відповіді змушують їх додавати свої домисли щодо сказаного та прихованого в ньому значення. [41]

1.8 Мовчання як інструмент влади та об'єднання груп

Варто зауважити що «мовчання в соціальній комунікації не передбачає відсутності усного мовлення, тобто говоріння; соціальне мовчання – це

відсутність публічного голосу, це наявність мовчазних лакун, зумовлених культурно-історичними обставинами». Мовчання це питома частина суспільно-політичному контексту, що відіграє одразу декілька функцій. «Таким чином, соціальне мовчання виступає як «мовчання – дія» (опір, мовчазний протест) і «мовчання – анти-дія/не-дія» (мовчання пригноблених; розуміється як пасивність, позиція невтручання «моя хата скраю»)).» [7]

Мовчання, що раніше сприймалося як проста відсутність говоріння, тепер розглядається як інструмент політичної боротьби, маніпуляція масами та шлях до знищення тиранічного режиму. У статті «Silence in political theory and practice» розглядається мовчання у авторитарних суспільствах у формі супротиву та захисту від репресій. Хоча в таких випадках суспільство сприймає його за боягузтво напротивагу говорінню яке сприймається в політиці за дії. Заклик «порушити мовчання» та виступити проти режиму більше асоціюється з десиденством ніж замовчування що захищає від негативних наслідків таких дій. [55]

У той час як мова часто вважається основним інструментом для політичної діяльності, мовчання відіграє більш складну та неоднозначну роль, як стверджує Кеннан Фергюсон у своїй статті " Silence: A Politics". [33]

Мовчання може бути використане для маргіналізації та позбавлення права голосу певних груп. Наприклад, феміністська критика продемонструвала, як патріархальні структури змушували жінок мовчати, позбавляючи їхньої можливості брати участь у публічному дискурсі. У формі опору влади, мовчання виступає відмовою від участі у нормативних лінгвістичних практиках держави чи суспільства. Приклади включають відмову давати свідчення, мовчання у класі як виклик авторитету вчителя або відмову відповідати на запитання під час допиту.

Незважаючи на те, що мовчання часто розглядається як загроза спільноті, воно також може сприяти її формуванню. Традиційні зустрічі квакерів, засновані на мовчазному поклонінні, демонструють, як спільне переживання тиші може поєднувати людей і створювати почуття спільності.

Традиційні політичні теорії, зосереджені на мові як на основному інструменту політичної дії, часто розглядають мовчання індивіда як ознаку відсутності влади. Фергюсон стверджує, що мовчання нерозривно пов'язане з владою, але не як її проста відсутність. Натомість мовчання може використовуватися як інструмент для досягнення різних цілей, як гнітючих, так і звільняючих. Політика мовчання є складною і не піддається простим категоріям, воно може бути використане як для підтримки, так і для підризу владних структур, а його значення завжди залежить від контексту. Тому розуміння нюансів мовчання необхідне для всебічного аналізу влади та її проявів у в політиці та суспільстві.

Попри надважливу роль мовчання у функціонуванні суспільства та виборі напрямку політики його конотації все ще є негативними. Мовчання розглядають як ознаку слабкості, «Мовчання в соціальному контексті отримує негативну оцінку. Особливо негативним є мовчання тих людей, які мають що сказати, тобто письменників, громадських діячів, проповідників, вчителів життя. Ситуація мовчання в цьому випадку інтерпретується як ненормативна, як знак творчої кризи»

Висновки до Розділу 1

1. Мовчання є важливим елементом людського спілкування. На відміну від тиші, мовчання не пов'язується з відсутністю мови, а є специфічним способом передачі інформації. Щоб зрозуміти, яку саме інформацію несе мовчання, важливо враховувати контекст його використання. Мовчання має особливу виразну силу і може виступати як еквівалент дії чи антидії, становлячи окремий вид комунікативного акту. Стратегію мовчання застосовують для досягнення конкретної мети та передачі певної інформації. Людина обирає мовчання, бо розуміє, що в конкретному випадку воно є більш виразним, ніж слова.

2. Мовчання виконує різні функції, які залежать від ситуації та взаєморозуміння між учасниками спілкування. Функції мовчання описані в

науковій роботі, виокремлені доктором Верноном Дженсеном можна об'єднати у такі категорії : зв'язувальна, впливу, відвертості, оцінювання, та активності. Різноманітність класифікацій функцій мовчання в лінгвістичних дослідженнях останніх десятиліть свідчить про їх універсальність, адже різні автори визначають схожі функції, використовуючи різні терміни.

3. Мовчання, зумовлене соціально-культурними факторами, залежить від культурних та етнічних норм поведінки, що існують у різних суспільствах. Головними факторами для успішного декодування такого мовчання є: фізичний вимір, соціальний аспект та дискурсивний аспект. Залежно від типу культури, НСС (культура високого рівня контексту) чи LCC (культура низького рівня контексту) буде також варіюватися частота застосування МА мовчання та відношення до самого феномену.

4. Соціальне мовчання є продуктом репресивної політики. Воно може бути застосоване як у значенні покори та страху перед потенційними утисками так і приймати форму виду опору.

РОЗДІЛ 2 ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПРАГМАТИКИ МОВЧАННЯ У БРИТАНСЬКОМУ Й УКРАЇНСЬКОМУ ЛІНГВОПРОСТОРАХ

2.1 Мовчання як інструмент влади, побудови та знищення зв'язку у групах

Феномен соціального мовчання має багато видів застосування, тому першим завданням має бути порівняння політичного та історичного контексту українського та британського лінгвопросторів.

Позитивне відношення до МА мовчання в українському суспільстві засвідчене прислів'ями та приказками, як от: «Слово – срібло, мовчання – золото», «Говори мало, слухай багато, а думай ще більше», «Умій вчасно сказати і вчасно змовчати», «Краще недоговорити, аніж переговорити», «Умій сказати, умій і змовчати» «Язик без кісток», «Тримай язик за зубами», «Добрий чоловік людям добро чинить і нікому не хвалиться», «Хто мудро мовчить, гарно говорить» «Мовчи і диш, а то подумують, що спиш».

Народна мудрість описує мовчання як головний атрибут розумної та скромної людини, проте в політичному дискурсі мовчання асоціюється із гнітом, цензурою та репресіями.

У своєму вірші «Вирлооке сонце» Ліна Костенко пише таке: *«Боліла правдою. Плакала віршами. Чистими ранами революції зяяла. Училась мовчати. На бантині вішалась. ... На довгих столах вимирала покотом від різних редакторських епідемій. ... А люди питають: — Де геніальні повісті? Де думка епохи, весела й печальна? — Поїхала у закритому поїзді. Похована на цвинтарі мовчання.»* [65]

Поетеса завершує вірша словами: *«Єдина стеля мистецтва – правда.»*, що прямо вказує на бажання звільнитися від цензури та писати про правду та незадоволення та небезпеку пов'язану з декларуванням істини у витворах мистецтва: *«Поїхала у закритому поїзді. Похована на цвинтарі мовчання.»* [65] Соціальне мовчання в політичному контексті означає страх бути переслідуваним владою, та самі репресії, що схиляють населення до нього.

Важливим прикладом може бути ще такий фрагмент з роману «Невеличка драма» В. Підмогильного, що ілюструє вплив політики Радянського Союзу на громадян:

«Кооператор, почувши про політику з економікою, зразу прикип. Ці теми здавались йому раз на все забороненими, отже, дуже небезпечними. Він стурбувався, вийшов навіть із помешкання подивитись, чи не підслуховує хто, хоч вдома, крім малої дочки його, була ще тільки німкеня, фрау Гольц, яка вже спала й поза тим взагалі недочувала. Все-таки кооператор похитав головою і подумав: "Напрасно вони про це говорять. Напрасно".» [60]

Мовчання кооператора зумовлене страхом та спробою захиститися від політичних переслідувань. Воно також є проявом десапробади. Давид Семенович показує оточуючим свої незгоду не тільки зі тим, що прозвучало, а й з бажанням обговорювати «заборонені» теми взагалі. Хоча висловлення зауважень у КЖ граничної міжособистісної сфери в українському лінгвопросторі не є грубим порушенням максими такту, беручи до уваги фактор спіралі мовчання, де МА мовчання зумовлене бажанням залишатися частиною групи можна дійти висновку, що кооператор звертається саме до замовчування для уникнення потенційного конфлікту та пасивного висловлення незгоди, а також заради уникнення можливих проблем із владними структурами в майбутньому.

Як ще один додатковий приклад соціального мовчання, як атрибуту пригнічених у британському лінгвопросторі описував Шекспір у своїй трагедії «Тіт Андронік», де молода дівчина Лавінія стає жертвою насильства, причиною якого стали політичні інтриги в центрі, яких вона опинилася.

Щоб приховати згвалтування та вбивство нареченого дівчини, сини цариці Тамори відрізають Лавінії язика та відрубують їй руки, відбираючи у неї можливість повідомити про те, що з нею сталося. Її мовчазна постать у п'єсі стає нагадуванням про насильство, що було учинено над нею та стає неметафоричним прикладом відбирання голосу в пригноблених.[64]

Іншим важливим прикладом можна назвати п'єсу британського драматурга Гарольда Пінтера «Гірська мова» 1988 року, де описуються мовні репресії проти представників національної меншини. Наприклад:

«Officer Now hear this. You are mountain people. You hear me? Your language is dead. It is forbidden. It is permitted to speak your mountain language in this place. ... You may not speak it. It is outlawed. You may only speak the language of the capital. ... You will be badly punished if you attempt to speak your mountain language in this place. This is military decree. » [66]

‘Офіцер: Тепер слухай. Ви гірський народ. Ти чуєш мене? Ваша мова вимерла. Вона заборонена. Вам заборонено розмовляти своєї гірською мовою тут. ... Тобі не можна говорити. Це заборонено. Ти можеш говорити тільки мовою столиці. ... Тебе жорстоко покарають за спробу розмовляти гірською мовою тут. Це військовий наказ.’

Г. Пінтер наполягає на тому, що п'єса не є коментарем про утиски Курдів та повинна розглядатися як критика феномену заборони мов та, так званого, лінгвоциду, що виникав впродовж історії.

Соціальне мовчання, що зазвичай асоціюється із покорою, в п'єсі Г. Пінтера виступає символом опору. Наприклад:

«PRISONER: She can speak?

GUARD: Yes. Until further notice. New rules.

Pause.

PRISONER: Mother, you can speak.

Pause.

Mother, I'm speaking to you. You see? We can speak. You can speak to me in our own language.

She is still.

You can speak.

Pause.

Mother. Can you hear me? I am speaking to you in our own language.

Pause.

Do you hear me?

Pause.

It's our language.

Pause.

Can't you hear me? Do you hear me?

She does not respond.» [66]

‘В’ЯЗЕНЬ: Їй дозволено розмовляти?

КОНВОЇР: Так. До нового повідомлення. Нові правила.

Пауза.

В’ЯЗЕНЬ: Мама, тобі дозволено говорити.

Пауза.

Мамо, я говорю до тебе. Бачиш? Ми можемо говорити. Ти можеш говорити до мене рідною мовою.

Вона незворушна.

Ти можеш говорити.

Пауза.

Ти чуєш мене?

Пауза.

Це наша мова.

Пауза.

Невже ти не чуєш? Ти чуєш?

Вона не відповідає.’

Мати в’язня, яка знає тільки свою рідну мову, впродовж п’єси змушена мовчати, кожне її слово карається фізично. Наглядачі помічають, що стара не розуміє, що вони кажуть і в 4 акті дозволяють їй розмовляти рідною мовою, проте жінка мовчить навіть після умовлянь сина, таким чином повертаючи собі владу та автономність. Це єдина форма протесту, що може собі дозволити важко поранена мати ув’язненого, змушена мовчати рідною мовою. Вона обирає не вчити мову загарбника та мовчить попри дозвіл говорити.

Велика кількість спроб заборонити українську мову впродовж історії відобразилася на мистецтві у вигляді руху дисиденства, шістдесятників та поширення самвидава. Соціальне мовчання з перспективи українського народу, що піддавався утискам є продуктом репресій та цензури, але асоціюється з боягуством та погодженням із апаратом репресій. Проте приклад з п'єси Пінтера вказує на позитивний аспект соціального мовчання в політичному дискурсі.

2.1.1 Роль МА мовчання в побудові зв'язку та об'єднанні груп

Феномен мовчання у групах може бути зумовлений певною відірваністю групи від суспільства через географічні фактори та малу кількість членів. Прикладом такого феномену такого мовчання є фрагмент з роману «Хімія смерті. Перше розслідування» С. Беккета:

«There wasn't much about the village that Henry didn't hear. 'You could say that. Some of James Nolan's neighbours paid him a visit.'

'How is he?'

'Not good.' I'd phoned the hospital earlier. 'They gave him quite a beating. He'll be in hospital for a week or two yet.'

'And I imagine no-one saw anything?'

'Apparently not.'» [63]

‘Мало що могло трапитися в селищі так, щоб Генрі про це не знав.

— Можна й так сказати. Дехто з сусідів Джеймса Нолана зробив йому візит.

— Як він?

— Недобре. — Перед цим я телефонував до лікарні. — Його добряче відгамселили. Ще тиждень-два в лікарні проведе.

— І, я гадаю, ніхто нічого не бачив?

— Авжеж.’ [59]

Мешканці селища живуть відокремлено від інших міст у згуртованій общині, де всі знають всіх, та сім'ї живуть поколіннями не покидаючи поселення. Проте навіть у такій дружній громаді є вигнанці. Джеймс Нолан це чоловік, якого

почали уникати та ігнорувати через його гомосексуальність. Після нападу на Джеймса, сусіди обмежилися лише викликом поліції, проте від коментарів відмовилися та застосували МА мовчання під час розслідування. Таким чином, мовчання відіграє роль уникнення відповідальності та разом з тим об'єднує членів громади задля демонстрації власної позиції.

Ще одною ілюстрацією показового ігнорування може слугувати такий приклад:

«Then anger.

Lacking any other focus on which to vent it, Manham reacted by rounding on the outsiders attracted by its misfortune. Not the police, although resentment for their impotence was already starting to bubble. But the press had no such immunity. The news-gathering media's breathy excitement seemed to many to evince not just a lack of respect, but also contempt. It was met with hostility, exhibited first by stony faces and closed mouths, but then by more overt means. Over the next few days untended equipment either went missing or sustained mysterious damage. Cables were cut, tyres slashed, petrol tanks spiked with sugar. One persistent reporter, whose tightly lipsticked mouth seemed curled in a permanent and inappropriate smile, needed stitches when a flung stone gashed open her head.

Nobody saw anything.» [63]

‘Потім прийшла злість.

Оскільки об'єкта для злості знайти ще не вдалося, Менем спрямував гнів на чужинців, яких приваблювало до селища його нещастя. Не на поліцію, хоча про її безсилість теревенили, а на беззахисну пресу. Те, що новинарі аж слинилися від захвату, смакуючи смажені факти, здалося багатьом не просто неповагою, а відвертим презирством. Їх зустріли недобре: спочатку — кам'яними виразами облич і занімілими вустами, а згодом ворожість набула значно відвертіших форм. У наступні кілька днів, якщо обладнання преси десь погано лежало, воно або зникало, або якимось невідомим чином виявлялося суттєво пошкодженим. Кабелі перерізані, шини спущені, у бензобаках де не взявся цукор. Одна дуже прискіплива й нахабна репортерка, густо нафарбовані губки якої, здавалося,

назавжди перекосило в недоречній усмішці, навіть звернулася по накладання швів, коли в голову їй прилетіла каменя.

І ніхто нічого не бачив.» [59]

Завдяки мовчазним виступам проти журналістів, фізичним атакам та вандалізму жителі селища домоглися своїх цілей та обмежили потік інформації, якою б змогли скористуватися газетні видання. Найефективнішою формою протесту проти медіа є відмова від публічних виступів, соціальне мовчання.

Мовчання, що об'єднує групи спільною таємницею буває застосовано й усередині них. Згідно теорії спіралі мовчання, індивіди в групах схиляються до замовчування особистих поглядів через страх бути осудженими та вигнаними з суспільства. Потреба бути частиною колективу переважає бажання відкритого, щирого висловлення, що може стати причиною покарання, наслідком якого стане ігнорування та вимушена ізоляція. Прикладом цього виступає такий уривок з роману В. Підмогильного «Невеличка драма»:

«І ніколи нікому він своїх поглядів не висловлював, ні афоризмів своїх не читав, хоч не раз поривало його відкритися із досягненням душі комусь із товариських хлопців, яких на фронті було чимало. Та наперед знаючи, що його навряд чи зрозуміють у тих обставинах, Льова мовчки зберігав і збагачував свою таємницю, сам собі егоїстично втішаючись скарбами душеного й похмурого підземелля своїх розумувань. Змовчав він і перед молодим лікарем Юрієм Славенком, що потрапив, відірваний від наукових студій, до їхньої частини на польський фронт 1920 року, і з яким у Льови нав'язались щось ніби дружні стосунки — найбільше через те, що лікпом брав на себе всю найважчу й найнебезпечнішу роботу в лінії вогню. (гарний варіант до цього)» [60]

Льова, попри невгамовне бажання висловитися, замовчує свої погляди та переконання через розуміння наслідків такого вчинку. На прикладі Джеймса Нолана видно, що замовчування в таких випадках було способом не тільки зберегти свій соціальний статус та зв'язки в общині, а й шляхом до виживання.

У цьому фрагменті головною причиною замовчування власних поглядів і почуттів навіть перед близькими друзями виступає очікування і страх

соціального несхвалення і в результаті потенційної втрати зв'язків та ізоляції. Це пов'язано із природою людини, еволюційним механізмом у формі соціального інстинкту, що створює потребу бути частиною групи. Схожим феноменом можна назвати використання мовчання як засобу захисту іноземними студентами, які соромляться своєї вимови тому вирішують спілкуватися якнайменше.

2.1.2 Роль МА мовчання в ієрархії та соціальній динаміці

Мовчання є невіддільною частиною спілкування у контексті ієрархічного дисбалансу між співрозмовниками спричиненого їхніми посадами (керівник та підлеглий), віком (дорослий та дитина), особистісними характеристиками, контекстом ситуації. Наприклад, такий уривок з роману А. Сем'янова «Танці з кістками»:

«Северин розвів руками і невинно округлив очі: — Та я його вперше бачу. З ним Гриша, мабуть, говорив.

— Гриша, Маша, Саша, — передражнив головний.

— Ти завідувач? Чи я твоєму Гриші повинен пояснювати? Не справляєшся з відділенням — пиши заяву і йди нахер! Мені цей цирк не потрібен!

Відділення... Северин подумки сплюнув. Того відділення тільки й є, що він та Гриша-прозектор.» [61]

У цьому уривку Северин замовчує своє незадоволення ситуацією через нижче ієрархічне становище у порівнянні з своїм керівником. Правила субординації та етикету забороняють йому висловити навіть найменше зауваження. Контекст ситуації також вимагає від Северина покірності, тому що догана, що він вислуховує є цілком виправданою. Перед описаними подіями інший керівник Доника застерігає свого підлеглого: *«З дверей висунувся начмед: — Ходімо, — секунду помовчав. — І не бовкни зайвого.» [61]* Начмед попереджає Северина про необхідність бути стриманим у словах, тобто замовчувати свої зауваження перед керівником.

Пізніше Северин отримав певну владу в лікарні та репутацію людини зі зв'язками в поліції. Така подія зумовила зміну в ієрархічній динаміці, тому у взаємодії з ним тепер мовчали інші, як-от:

«Северин чи не вперше за доросле життя повною мірою відчув, як це — коли від тебе залежать інші й навіть трохи тебе побоюються. І покривив би душею, коли б сказав, що такий образ йому не до вподоби.

— Не переймайся. Якщо питатимуть, скажи, що це моє особисте рішення. Я справді буду цілком щасливий займатися виключно своєю патанатомією.

— Може, ще подумаєш?

— Я вже подумав.

— Ну, коли так — домовились. Запанувало мовчання. Видно було, що головний тільки заради цього Севу і викликав, а тепер не знав, як завершити розмову. Він пожував губу.» [61]

Новий керівник лікарні остерігається протагоніста, та тепер мовчить через відчуття незручності. Подібна зміна сталася також в його стосунках із колишньою партнеркою по бізнесу, яка тепер через махінації Северина, залишилася ні з чим. Перехід від мовчання до погроз потім знову до мовчання вказує на боротьбу за домінантність між Доником та Светою, наприклад:

«А потім, як забутий нічний кошмар, у кабінеті з'явилася Света. Вона стояла спершу нерішучо, а він замер за столом. Після незручного мовчання Света видушила з себе:

— Це все, — вона кивнула в той бік, де стояв адмінкорпус, — твоїх рук діло?» [61]

А також у цьому фрагменті:

«Вона нависала над ним, розширивши очі і зціпивши кулаки. Сева бачив, як її губи мимоволі тремтять. Цікаво, розплачеться чи спробує вдарити? Він вирішив допомогти їй зробити правильний вибір.

— Свет, іди звідси й більше ніколи не перетинайся зі мною, навіть імені мого не згадує. Бо наступного разу я тебе просто закопаю — ти вже переконалась, що

це неважко. Колишня хазяйка «Амфори», чи то пак хазяйка колишньої «Амфори» зламалась: шморгнула носом, очі були на мокрому місці. Вона повернулась і тихо пішла на вихід.» [61]

Северин після перемоги залишив за собою можливість сказати останнє слово, а Свєта через поразку змушена мовчати та покірно піти. Ще один приклад подібного феномену можна простежити в такому фрагменті:

« — Ви збираєтеся помотатися «челноком»? Провозитимете в кишені? — Не зовсім доречний тон.

Їхні розмови найчастіше носили легку ауру «мудрець-простак», у якій Севі роль мудреця ніколи не діставалась, тому такій відвертій конфронтації Станіслав здивувався і не зміг одразу підібрати слів. Сева перехопив ініціативу:

— Я питаю не знічев'я. Мене цікавить: чи це можливо теоретично?» [61]

Відкрите зауваження, якого Северин раніше не міг собі дозволити, сигналізує його впевненість та рівність між комунікантами.

Схожу тенденцію можна помітити також у британському лінгвопросторі, наприклад:

«It was his brother Carl who'd spoken. The Brenners were a clannish lot, ostensibly farm workers but not averse to poaching as well. Carl was the eldest, a wiry, truculent individual, and as I eased back the blood-soaked denim from Scott's leg I entertained the uncharitable thought that this had happened to the wrong brother.» [63]

‘Говорив його брат Карл. Бреннери дуже тримались один одного — начебто робітники на фермах, але й браконьєрством не погребують. Карл був старший, жилавий, вибуховий — звільняючи ногу Скотта з просякнутих кров’ю джинсів, я зловив себе на нехристиянській думці, що пригода сталася не з тим братом.’ [59]

Чітка ієрархія між старшим та молодшим братами помітна у тому що саме Карл відповідає замість молодшого брата, як-от:

«Scott answered, face averted from what I was doing. 'Over on the far side of the marsh, near the old windmill—'

'We were looking for Lyn,' Carl cut in, giving him a look.» [63]

‘Скотт, намагаючись не дивитися на мої маніпуляції, відповів:

— За далеким кінцем болота, біля старого вітряка...

— Ми шукали Лін, — втрутився Карл, переглядаючись із братом. ’ [59]

Карл змушує Скота мовчати, та в взаємодії з оточуючими виступає амбасадором від сім'ї. Він перебиває молодшого брата, та змушує його замовчувати під час розмови з лікарем та односельчанами.

Згідно наведених прикладів можна було б дійти висновку, що елемент мовчання в ієрархії є атрибутом слабшої сторони. Проте МА мовчання в переговорах може застосовуватися як інструмент домінування та вимагання кращих умов. Наприклад:

«Станіслав глянув із легким осудом.

— Вам не сподобалась поїздка?

Запанувало мовчання. Сева нарочито голосно сьорбав із чашки, щоб подратувати співбесідника. Але той зберігав незворушність.

— В чому проблема? Можете бути зі мною відвертим.

Доник уже смоктав гущу з дна чашки. Все ж таки, той помаранчевий на стіні підсовував гроші чи забирав їх?

— Мене не влаштовує оплата за товар.

Він дивився в обличчя Станіслава незмигно, що вдавалось йому досить рідко. А той не відводив своїх вугликів-очей. Ця мовчазна дуель тривала якийсь час.

Медпредставник не витримав першим.

— Я, здається, пояснював уже ціноутворення...» [61]

Мовчання Доника є психологічною атакою спрямованою на Станіслава. Таким чином Северин створює умови для появи незручного мовчання, яке його співрозмовник старається скоріше заповнити, проте в результаті він здається та вислуховує компаньйона.

2.2. Мовчання у побутовому дискурсі

2.2.1. Мовчання у любовному та родинному дискурсі

Розглядаючи мовчання у любовному дискурсі можна розподілити його на 3 види:

1) мовчання між людьми, які не знаходяться в стосунках, але яких прагне хоча б один із комунікантів; характерне замовчуваннями, наприклад учасники розмови дотримуючись максими такту приховують свої справжні враження, або у випадку невзаємного кохання;

2) мовчання пари у стосунках також поділяється на мовчання як індикатор духовного зв'язку де слова зайві та на замовчування коли хто із пари нещасливий;

3) мовчання після розриву стосунків характерне ігноруванням, униканням будь-яких контактів.

До фактичного матеріалу для аналізу мовчання у любовному дискурсі можна віднести такі пари з роману В. Підмогильного «Невеличка драма»: Марта та Юрій, Ірен та Юрій, Марта та Льова, Марта та інші, Марія Миколаївна та Степан Григорович, Давид Степанович та Тетяна Ничипорівна. З роману А. Сем'якова аналізу підлягають наступні пари: Северин та Тетяна, Северин та Люда, Северин та його колишня дружина. З роману С. Беккета виокремлюємо такі пари: Джені та Девід, Девід та його колишня дружина, Генрі та Діана.

До початку романтичних стосунків Марти та Юрія кожна їхня взаємодія була сповнена замовчування. Славенко, неприємно вражений характером дівчини та її компаньйонів, був все ж інтелігентом, тому притримуючись максими такту, говорив зовсім не те, що думав і намагався стримуватися.

Наприклад:

«"А она смазливая",— байдуже подумав Славенко, тиснувши їй руку.» [60]

А також:

« — Чим же пояснити вашу зневагу до батьків? — спитав Славенко, обережно сідаючи на стільця, що не викликав до себе довіри. "Яка дурниця, що я тут",— подумав він.» [60]

Та:

«"От богема",— подумав Славенко.» [60]

Марта також не схильна до відкритого висловлювання своєї думки, замовчує власні почуття, хоча залюбки піднімає гостросоціальні теми в компанії. Спочатку її комунікація з Славенком також характерна замовчуванням, наприклад:

«— З радістю скористуюсь вашим запрошенням при першій же нагоді,— відповів професор, і дівчині прикро стало від пихуватості його тону. "Чому він зневажає нас?" — подумала вона.» [60]

Дівчина, притримуючись максими такту, мовчить, та не робить Славенкові заувагу, щодо його зневажливої поведінки. На цьому етапові сюжету Марта та Юрій тільки познайомилися, тому їхнє спілкування в більшій мірі відповідає правилам ритуальної комунікації.

МА мовчання характерне для наступних їхніх зустрічей також сповнене замовчуванням образ, що Марта відчуває через неприємні коментарі Юрія, як-от:

*«— Ні, чому... про революцію так само. Він пильно глянув на дівчину.
— Я не здивуюсь, якщо кохання цікавить вас більше за революцію,— насмішкувато сказав він. "Він говорить зо мною, як з дівчиськом",— спантеличено подумала дівчина. І цим він її не ображав, а кривдив.
— Ви маєте всі підстави...— вів Славенко, але в цю мить у двері постукано.» [60]*

Зважаючи на наведені уривки, можна зробити висновок, що знайомство Марти та Юрія не склалося, вони обоє замовчували, що думають один про одного, але ці враження не можна назвати виключно негативними.

У сцені повернення професора до квартири дівчини, спостерігається МА мовчання у формі непрямой ілюкції:

*«Юрій Олександрович скинув пальто й сказав знову:
— Справді, я не заважаю? Мушу попередити, що прийшов я без ніякої справи.
— Тобто ви нічого в мене не забули? — прикро спитала дівчина.*

Він зразу не зрозумів, а, пригадавши пригоду з цигарником, відповів стиха по невеличкій паузі:

— Забув.

— Що саме?

Тоді, підійшовши до неї близько, він заговорив жагуче й розпачливо:

— Я прийшов, я не міг... Щось сталося... бачити вас треба було... Я не міг себе побороти, і от прийшов... бачити вас мусив...» [60].

У цьому фрагменті помітний перехід від КЖ граничної міжособистісної сфери притаманної комунікації незнайомих або малознайомих співрозмовників, де комуніканти не порушують особистісних меж та не обговорюють теми персональних зацікавлень, до більш інтимної взаємодії. Вперше Марта та Юрій щирі один з одним.

Початок їхнього роману характерний мовчанням. Персонажі занадто закохані, щоб говорити, що підтверджує такий матеріал:

«Про що говорили вони? Перші дні — ні про що. Тобто, звісно, говорили, але коли б за стенограмою їхньої розмови хтось схотів би судити про мовний розвиток людей, то вжахнувся б кричущої вбогості їх лексики.» [60]

Та такий приклад:

«Тоді тиша наставала в кімнаті, мовчанка кохання, коли він колисав її у млявих обіймах і торкався, схиляючись, устами її уст, де тихо поєднувалась їх зневолена від надміру жага.» [60]

Пік закоханості між ними припадає саме на період описаних уривків, а МА мовчання, не вказує на приховування інформації, а на відсутність потреби у словах та чудовому взаєморозумінні попри їх нестачу.

Проте уже в наступному фрагменті можна помітити зміну характеру мовчання в діалогах, як-от:

«Він неохоче зустрів ці пестоці. Сидів поруч неї похмурий, неприступний.
— Що тобі? — спитала Марта. Він мовчав. Тоді вона почала жартома зазірати йому в очі, які він одвертав, тулиться до нього обличчям, смикати за рукава, ластитись, пригортатись.» [60]

МА мовчання, що раніше сигналізувало порозуміння, тепер застосовується з інтенцією приховати інформацію та виразити незадоволення, негативні емоції професора. В якийсь момент інтенція МА мовчання, що застосовував Славенко знову стала направлена на дотримання максими такту в їхній взаємодії. Юрій замовчував свої негативні коментарі та враження стосовно дівчини. Наприклад:

«Марта сумно промовила:

— Ти просив мене колись учити тебе не міркувати, але, бачу, я цього не спромоглась. "Вона рада була б зробити з мене цілковитого кретина",— подумав молодий професор, але був задоволений, що дівчина на його слова зреагувала.»
[60]

Та:

«— Не знаю, не знаю,— промовила дівчина задумано. "Безперечно, мене підвела ще й українізація, моє "енко" дало себе відчутти",— подумав Славенко, але промовив:

— Ти живеш, Марто, в сфері старих понять, не достойних уже нашого розуму, на який ти мало зважаєш.» [60]

А також:

«— Коханий, любенький,— шепотіла вона, пригортаючись,— однісінький, милий незабутній Юрчику!

"Яке це все старе!" — подумав біохімік, притискуючись головою до її щоки. Але спитав:

— Чому ми сьогодні спали через цілий день, Марто?» [60]

Інтенцією мовчання Юрія важко назвати бажання дотримання максими такту та принципу великодушності. Якщо в перших двох прикладах ще помітне бажання не образити дівчину, то останній вказує на замовчування задля власної вигоди.

Марта помітивши зміни починає застосовувати МА мовчання з інтенцією дотримання принципу великодушності. Дівчина приховує факт того, що вона плаче від Юрія та свої переживання, щоб не завдати йому клопоту, наприклад:

«— Схились коло мене й обійми мене. Ближче, Юрчику! Такого вечора хочеться зробити щось неможливе... таке, щоб лишилося на все життя, щось нове, безконечно гарне... Щоб потім, коли згадати, було тепло, як сьогодні, щоб у спогаді була весна... Марта замовкла і він почув, що вона тремтить.

— Ти плачеш? — спитав він.

Вона ще хвилину промовчала, потім відповіла зовсім спокійно:

— Ні. Мені трохи холодно.» [60]

Як бачимо семантика МА мовчання у любовному дискурсі змінюється разом із зміною стосунків між комунікантами. Паралельно з романом Юрія та Марти, стосунки між ним та Ірен та МА мовчання, що вони застосовують характерне саме інтенцією дотримання максими такту та переслідування власних цілей. Наприклад:

«Тут він познайомився з Ірен, яка йому сподобалась і відразу видалась відповідною на роль серйозної, розумної і привабливої дружини. Вона відповіла йому мовчазною згодою, і відтоді Юрій Олександрович відчув величезне полегшення.» [60]

МА мовчання виникає в їхній комунікації також через повне взаєморозуміння, проте їхні стосунки стримані та більше нагадують взаємовигідне партнерство ніж взаємини між коханцями. Славенко застосовує МА мовчання через незацікавленість в комунікації з Ірен, що підтверджує такий фрагмент:

«Славенко не розумів музики і не відчував великої потреби її слухати. Але в домі професора Маркевича він виявляв деяку пошану до цього мистецтва з двох важливих міркувань: передусім, це тішило Ірен, по-друге, усувало йому потребу з нею на самоті говорити.» [60]

Ірен застосовує МА мовчання з подібних причин, вона зацікавлена у шлюбі з Юрієм тільки через його статус та обмеження в часі. Їхні інтенції співпадають, тому відсутність потреби в обговоренні цього питання породжує мовчання, як-от:

«Ірен, він був певен, також розв'язала її, але тільки мовчазна згода була між ними, а жодного слова про шлюб чи тим більш про кохання ще не сказано.» Така комунікація незрозуміла оточуючим, проте інтенції абсолютно очевидні для них, що підтверджується цим фрагментом:

*«Коли він пішов, до вітальні тихо вступила Марія Миколаївна.
— Він знову нічого не сказав тобі? — сумовито спитала мати.
— Він сказав усе, що мені треба, — відповіла дочка.» [60]*

А також цим уривком:

«— Але вони переборюються в процесі життя і розвою, — мовила Ірен. — Чудово, я згоден, — сказав професор. Славенко вдячно глянув на молоду господиню, радіючи її відповіддю: "Вона ніби відгадала мої думки", — подумав він. Марія Миколаївна мовчала. Вона могла б тільки сказати біохімікові: "Яка ви пара з Ірен, яка пара!" — але сказати це було б незручно.» [60]

МА мовчання також важливий елемент у комунікації між співрозмовниками, де один з комунікантів відчуває невзаємні романтичні почуття. Іntenцією такого МА є приховання намірів мовця, що можуть виказати бажання розпочати романтичні стосунки. Прикладом є фрагмент розмови Марти та Льови:

«— Це було б дуже до речі, — раптом промовив Льова. — Ви теж маєте якісь плани на мого невідомого лицаря, — спитала дівчина, пильно на нього глянувши. Льова страшенно зніяковів. — Ви, Марто, завжди... підозрюєте мене, ніби я. ?» [60]

Замовчування власних почуттів простежується впродовж всього роману. Хлопець уважно вислуховує Марту та старається виконати її завдання. Його мовчання зумовлене соромом та роздумами, наприклад:

«— Але... як я довідаюсь, хто от... хто присилає вам квіти?.. — Хіба обов'язково того самого?.. — задумливо промовила Марта. Льова мовчки закури́в і глибоко замислився, пальцями лівої руки нервово шарпаючи кінчики бурців.» [60]

Мовчання Марти в комунікації з Льовою пов'язане з байдужістю, наприклад:

«— Учений, тобто професор,— пояснював Льова.— Ні, ні, він дуже молодий... Такий, як... я,— додав він, червоніючи.— Я забув, яка в нього спеціальність... але він не лікує. Дівчина мовчала, заплющивши очі.» [60]

Може здатися що дівчина уважно слухає Льову та застосоване нею мовчання зумовлене роздумами, проте деталь про заплющені очі сигналізує, що вона стомлена від розмови та просто чекає її закінчення. Це підтверджується її відповіддю:

*«— Знайомте,— байдуже промовила дівчина, підводячись.
— Знайомте, Льово, хай буде ще на знайомого більше. Оце книжка? Ідіть, я читатиму. Він мовчки вклонився й вийшов. Обережно й тихо, як завжди, причинив за собою вихідні двері, а на танку спинився, замислившись.» [60]*

Тут Льова застосовує МА мовчання, що означає згоду та закінчення розмови.

Їхня взаємодія сповнена мовчання від байдужості зі сторони Марти та мовчанням зумовленим соромом та покорою зі сторони Льови.

Цікавим прикладом є взаємодія вже одружених пар. Наприклад Марія Миколаївна та Степан Григорович також часто застосовують МА мовчання у своїй комунікації:

«— Які дурниці ти плетеш,— мовила Марія Миколаївна і поринула в задуму. Професор сидів коло столу й з видимою тугою поглядав на книжки та папери. Та що дружина його не оповістила розмову закінченою, він не зважувався до праці братись і тільки голосно зітхав, нагадуючи за свою притомність.» [60]

Мовчання Марії Миколаївни зумовлене роздумами підтримує Степан Григорович, який також мовчить, але вже щоб не порушувати тиші та не починати конфлікт.

Інша пара, Давид Степанович та Тетяна Ничипорівна також мовчать, але у порівнянні з попередньою парою чоловік мовчить приховуючи свої секрети:

«Тепер він розмовляв із дружиною, а в голові йому морочливо крутилась та сама думка, що треба "піти". І влада цієї думки щораз більшала, бо вечір уже кінчався, одинадцята година була, і з кожною хвилиною, що він сидів, "піти" робилося неможливішим. "Треба піти. Якось треба піти",— думав кооператор. — А оце вам із Адою хай на завтра буде,— сказала Тетяна Ничипорівна, відкладаючи пару пиріжків.

— Я лучче в дорогу возьму,— відповів Давид Семенович.

— У дорозі їсться.

"Треба якось піти",— думав він, і серце його тремтіло.» [60]

Він замовчує своє бажання піти в гості до Марти, через очевидно романтичні почуття до дівчини, що можуть бути розглянуті як спроба зрадити дружині. Пізніше він пише листа Марті з погрозами та пропозиціями, проте коли дівчина повертає цього листа кооператор розриває його та позбавляє дружину інформації, замовчує справжню мету листа. Це детально можна розглянути у такому фрагменті:

«— Що таке? Що таке? — крикнув Давид Семенович, схопившись.

— Не можна так заходити, коли люди обідають,— мовила Тетяна Ничипорівна.

— Що то за лист. Давиде?

— По якому праву?— кричав кооператор,

— Та я міліцію, нарешті, покличу, єслі вона буде вриватися в мою квартиру! Всяка крутихвістка мене обвіняє! — кричав він, підступаючи до дверей. У неї любовники там, а я спокою не імєю! Тоді Тетяна Ничипорівна сама підвелася, щоб узяти листа. Але кооператор її попередив — він підскачив, схопив папірця й миттю подер його.

— Не хочу я читать листов, які вона мені підкидає! Я знаю, що вона хочет заплутати меня в свої проделки. Но цього не буде! Я постою за свою честь!»

[60]

Його замовчування не зумовлено бажанням дотримуватися максими такту та принципу великодушності. Таке замовчування можна вважати брехнею.

Схожа ситуація відбувається у парі Люди та Северина. Наприклад:

«З тією ж застиглою усмішкою вона мовчки дивилася на дарунок кілька ударів серця, а зати́м підвела очі. — Яка краса! Іди сюди.» [61]

Люда у цьому випадку застосовує МА мовчання для того щоб приховати своє розчарування та обдумати відповідь. Її мовчання та неправдива відповідь відповідають бажанню дотриматися принципу великодушності. Жінка не хотіла розчарувати Северина та замовчала справжні почуття заради нього.

Проте її зацікавленість в продовженні цих стосунків взагалі не відповідає почуттям Северина, який періодично застосовує своє мовчання проти неї, та ігнорує Люду, як-от:

«Прогулянка давала додаткову можливість відтягнути неприємний момент повернення додому. Северин добряче задумався, чому після вчорашнього уникав розмови зі, здавалося б, рідною людиною.» [61]

Та:

«— Якби я не працювала, то не вистачало б. Не треба, не дивись на мене, як на монстра. Сева їв уже суто механічно. Він міг сказати їй про нову перспективну «халтуру», але вирішив поки тримати це в таємниці. — Просто якщо ми плануємо наше майбутнє... — вона підвела на нього очі. — А ми плануємо? Знову ця тема. Донику понад усе хотілося встати, вийти і більше не повертатися. Та йти було нікуди. Довелося мовчки кивнути. В очах Люди залишилася підозра, але далі вона говорила спокійно.» [61]

МА мовчання застосоване Северином поєднане із іншим невербальним знаком, кивком голови зазвичай означає згоду, проте контекст ситуації та коментарі автора підтверджують зворотнє.

Відсутність бажання обговорити такі важливі теми спільного майбутнього через можливість ініціювати конфлікт у обох сторін тільки погіршує ситуацію, що підтверджує сам Доник у наступному уривку:

«Щойно фінансові справи пішли вгору, почалися сімейні негаразди. Це не були скандали, та Сева відчував, що між ним і Людою зріс невисловлений конфлікт. Він знову обдумував їхню вчорашню розмову.» [61]

Через спільне ігнорування проблеми, коли конфлікт все-таки стався та призвів до нової хвилі мовчання, наприклад:

«Сева мовчав, бо правильні слова розбіглися, мов таргани, лишивши у порожнечі одне запитання: «А чого хочу я?». Не дочекавшись відповіді, Люда зачинилась у туалеті і проплакала там близько години. Отака розмова була в них учора.» [61]

Пізніше така тенденція мовчати, щоб уникнути конфлікту призвела до невідворотних наслідків, як-от:

««Передзвони, коли зможеш», — написала Люда. Передзвонить. Обов'язково. Тільки не зараз. Ще хоч кілька хвилин насолодитись ідилією.» [61]

Ігнорування Люди в цей момент стало причиною викидня та майже призвело до смерті жінки. Мовчання Северина інтенцією, якого було ігнорування вплинуло на довіру в їхніх стосунках та посприяло розлученню.

«Лише одного разу коротко повернула голову, коли він увійшов. У цьому погляді було стільки відчаю й образи, що Сева не насмілювався навіть привітатися. Просто сів поряд на ліжко і дивився в підлогу. Потім вона говорила, а він слухав. Дорікала йому, що відразу не подзвонив, що стільки років зволікали з вагітністю, що він дозволив видалити матку.» [61]

Ситуація з колишньою дружиною Северина діаметрально протилежна. Чоловік старається підтримувати зв'язок з сім'єю, проте його намагання не є взаємними, як-от:

«— А я ходила. Довго ходила після того, як ми розлучились. І зараз тут ходжу. Так от, я тобі на знак вдячності за минуле дам безкоштовну консультацію. Северин сидів, зціпивши зуби, щоб не сказати зайвого.» [61]

Та:

«— Я зовсім не такий, яким ти мене уявляєш.

— Ну й чудово. Сево, зрозумій правильно: я не відчуваю до тебе ненависті чи чогось подібного. Ти — нещасна людина, і я щиро бажаю тобі нормального життя. Заведи собі нову сім'ю, я впевнена, що комусь ти можеш подобатись.

А про нас забудь. Не діставай більше, будь ласка. Він мовчав. Чутно було, що вона вагається.

— Малому я сказала, що ти помер. Ще минулої осені. Не знаю, чи він до кінця розуміє, що це означає — померти. Але мені так буде простіше потім, аніж пояснювати...» [61]

А також:

«Він мовчав.

— Прощавай, Сево. Прощавай і будь щасливий. Більше не дзвони, я тебе у скайпі заблокую. Скинула» [61]

МА мовчання застосоване Северином зумовлене його бажанням підтримувати контакт, тому головна його інтенція це дотримуватися максими такту на замовчувати зауваження та скарги. Проте колишня дружина Севи розуміє, що не хоче більше цих дзвінків, тому своїм мовчанням показує серйозність своїх намірів та відношення до Северина.

2.2.2 Роль МА мовчання в контексті дружби

Мовчання та тиша відіграють важливу роль у розкритті статусу стосунків між людьми. Мовчання може бути знаком довіри, позитивного враження, дружнього відношення до людини. Мовчання може інтерпретуватися як індикатор духовної близькості між комунікантами, які, проте, не розглядають стосунки як дружбу, але відчують взаємне розуміння. Наприклад:

«Вони разом закурили і якийсь час мовчки дивилися на ворон, що, граючись, пурхали одна за одною серед своїх алюмінієвих родичів. Між двома чоловіками не було дружби як такої, але відчуття взаємної довіри, закріплене достойно завершеною справою, об'єднувало не менш сильно.

— Не чекав від тебе, — нарешті усміхнувся Роберт.

— Точніше, я в принципі не думав, що ти встигнеш віддати, як прийде строк» [61]

Та:

«За кілька днів зустрівся з Робертом. Відчував гостру потребу поговорити про свої біди хоч із ким-небудь. Тому він говорив, говорив і говорив, а колишній «кум» слухав не перебиваючи.» [61]

Сева та його кум Роберт справді не були друзями. Їхні стосунки різко перейшов від знайомих до бізнес партнерів, з одної сторони власників салону краси, з іншої партнерів у нелегальних перевозках біологічних матеріалів для операцій по трансплантаціях. Вони поєднані таємницею, тому мовчання не тільки сигналізує порозуміння а й характеризує їхню комунікацію загалом.

Ще одним прикладом комфортного мовчання є цей уривок:

«Ben Anders topped six feet four, and seemed half as broad again. A warden at Hickling Broad nature reserve, he'd lived in the village all his life. We rarely saw much of each other, but I liked him. He was easy company, someone I felt as comfortable maintaining a silence with as talking to. He had a pleasant, almost dreamy smile in a heavy-boned face that looked as though it had been screwed up and only partially smoothed out again. Set in its tanned leather, his eyes seemed incongruously bright and green...» [63]

Хоча протагоніст історії цього не визнає, але дії Девіда та Бена вказують на їх дружні стосунки. Порозуміння між ними дозволяє появу мовчання, що не потрібно заповнювати світською бесідою. Вони не обмежені етикетом.

З іншої сторони мовчання між Девідом та поліцейським напружене:

«He broke off as we came to a junction, drumming the steering wheel impatiently as he waited for the car in front to pull out. I looked out of the window, my anxiety returning in the silence.» [63]

З іншого боку мовчання також є частиною відносин, де одна людина вважає стосунки дружбою коли інша не розглядає ці стосунки як близькі. Наприклад:

«На вулиці свідок нареченого зразу попрощався, і вони лишилися втрьох. Марту весь час поривало спитати, чи будуть молоді оформляти свій шлюб і релігійно, але вона соромилась. Надто вже була їй ця пара чужа! І саме те, що Ліна вдалася до неї, особи цілком сторонньої, підказувало їй, що вони мають загс

за порожню формальність. "Будуть, будуть,— думала вона.— Потім улаштують вечірку, гостей покличуть... Ах, як це, зрештою, гидко!" — Зараз у мене загальні збори місцевкому,— сказав молодий. — А я піду до бібліотеки,— відповіла Ліна. Кілька вулиць їм випадало йти разом. — Ви страшенно поволі йдете,— зауважила Марта. — Перед нами ще далека путь,— усміхнувся молодий. — Хіба?.. Ах, я думала... Ви про життєву путь. Більше говорити не було про що.» [60]

Та:

«— Ні, ні, зовсім не тому,— відповіла Марта, хоч здивувалась вона здебільшого якраз "тому". — А просто дивно, що от бачиш людину місяць, два, три і нічого не помічаєш... А в людині тим часом щось важливе, відповідальне робиться. І коли дізнаєшся, то робиться дивно... Ні, я дуже рада, вітаю вас! Хто ж він, "обранець серця", "володар таємних дум?"» [60]

А також:

«— Що це у вас за твалт, добридень,— привіталась, увійшовши, машиністка Ліна. — За погоду сперечаємось,— буркнула Марта. — Погода гарна... Але чому крик такий? — спитала Ліна. — Це, бачите, товаришка Марта завжди гарячиться, коли про погоду... Застудитись, мабуть, боїться,— прикро мовив Ворожій. "Інтелігентка",— подумав він.» [60]

Ліна вважає, що Марта її подруга, проте їхні стосунки можна розглядати лише як стосунки між колегами. Марта часто замовчує свої думки притримуючись максими такту. У цьому уривку Марта застосовує мовчання у формі перформативу позбавляючи Ліну інформації щодо її конфлікту з Ворожієм і тим самим натякаючи йому не піднімати тему їхньої суперечки.

Іншим прикладом є стосунки між Северином та Толею, колегами та друзями, що спочатку мають досить добрі стосунки проте з часом стає помітною зміна у їхньому мовчанні. Наприклад:

«— Віддаси, коли зможеш. Доник обурено відмовився, а в його голові промайнуло: «В кишені халата носить такий прес, дав, навіть не рахуючи...». Толя вперто підсунув гроші.» [61]

Та:

«Він набрав завхірургії: — Толю, здоров. Заходь до мене, дьорнем для ривка. Той витримав паузу і сказав дивним голосом: — Не можу зараз. Вип'ємо вже на сабантуї. — Ну дивись. Сева поклав слухавку і побарабанив пальцями по стільниці. Невже Толя образився? Конфліктів вони останнім часом не мали. Власне, вони й бачилися востаннє чортзна-коли.» [61]

А також:

«— Авжеж. Мені так і казали, що ти переписуєш номери історій. Відтепер направлення на гістологію будемо друкувати на принтері. Сева мовчав. — Щось треба уточнити — просто подзвони. Нащо по лікарні мотатись? — Угу, — вичавив із себе Доник. Толя не зводив із нього пильного погляду. — Все-таки не скажеш? Северин удавав безтурботність, як міг. Розвів руками: — Та ти й сам уже сказав.» [61]

Те саме:

«— Втім, якщо щиро, навіть якби пішов дивитись я сам, не знаю, чи щось змінилося б, — Толя обережно намацував рятівну стежку, боячись ненароком піти під лід. — Знімок — гівно, ти й сам бачиш. А відрізнити пневмоторакс від серйозного плевриту вухами... Не знаю... Але, звичайно, я винен. Сева мовчав. Він не збирався подавати руки потопельнику. Хотів подивитись, як той викручуватиметься сам. Толя теж мовчав, не знаючи, яких слів дібрати. Не витримав: — Ти вже написав висновок? Доник похитав головою.» [61]

Те саме:

«Сева поспішив плюхнутися на заднє сидіння. Загарчав мотор, скрипнула трансмісія. Якийсь час їхали мовчки. Він залип у мобільному, гортаючи новини. Точніше, вдавав — літери розповзалися і ніяк не хотіли складатися в осмислені слова.» [61]

Те саме:

«— Куди летиш? На моря? Доник не любив панібратства з боку незнайомців, і такий тон раніше обував би його. Зараз було байдуже. Продовжив дивитися в телефон, буркнувши у відповідь щось нерозбірливе» [61]

Також:

«— Безробітний, — Сева присягнувся, що коли нахаба-таксист ще раз до нього заговорить, пошле його. — Овва! — не здавався шофер. — Сам пішов чи тебе теж хтось підставив? Сева напружився: ці ремарки звучали все більш підозріло і неприємно. — Яке тобі взагалі діло?...» [61]

Також:

«Сева мовчав. Він не був вражений, бо з якогось часу втратив можливість дивуватися взагалі. Подумки лише зауважив, яке чудове у життя почуття гумору. Толя совався на сидінні — чекав, либонь, іншої реакції. Потім не витримав: — Ти знаєш, що після твого розтину був суд? Мені і строк дали, умовний, так, але про хірургію доведеться забути назавжди. Я досі щотижня ходжу до дільничного, — він подивився у дзеркало, ошкірився, — нормальний виявився мужик. Можна сказати, потоваришували. Випиваємо іноді. Жаліє мене. — Значить, ти тепер... — Ага. Кручу баранку. Вибір був невеликий, я тільки штопати вмію. І ще ось це. Перевчатись пізно, сам розумієш. Відповісти було нічого. Йому навіть не було Толю шкода. Всі його скарги — просто дитяча забавка порівняно з тим, що звалилось на Севу. Толя теж мовчав до самого аеропорту. Зупинився, увімкнув світло в салоні. Сева побачив, що той добряче полисів. Простягнув сто доларів. Толя не брав, тільки роздував ніздрі. Сева стенив плечем і кинув купюру на переднє сидіння, відчинив дверцята. — Знаєш, Сево, я тебе ненавиджу. — Виходить, у нас лишилось щось спільне.» [61]

2.3 Мовчання як погляд у внутрішній світ

2.3.1 Страх

У контексті вираження та приховування емоцій та почуттів мовчання виступає багатофункціональним засобом, що вказує на психологічний стан комунікантів та відношення до співрозмовника. Застосування емоційно навантаженого замовчування в комунікації може бути ненавмисним, спонтанним, тобто мовчання часто в поєднанні з іншими невербальними засобами може виражати справжні емоції, зазвичай екстремального характеру починаючи з надмірних негативних емоцій прикладом яких є шок, страх чи лютість до надмірних позитивних емоцій радості та любові. У таких випадках МА мовчання не застосовується стратегічно, воно є підсвідомою реакцією на зовнішні подразники.

Проте емпіричний матеріал також вказує на існування емоційно навантаженого замовчування, що застосовується для приховування переживань продуцента та його чи її ставлення до співрозмовника. Таке мовчання застосовується стратегічно.

До негативних емоцій можна віднести страх та психологічний шок, відчай, сум, гнів та сором. Іntenцією емоційно навантаженого замовчування у контексті страху може бути бажання захиститися та не проявити свої справжні почуття. Наприклад:

«— Але я ще міцний, чорт бери! — скрикнув він.— У теніс граю, як двадцятилітній. Взимку на сковзанях... Мисливець з мене теж непоганий. Але не так звіра люблю стріляти, як бродити. П'ятдесят верстов у день — це для мене ще дрібниця... От, думаєте, старий бадьориться! Чи не свататись, бува, прийшов — правда, ви так думаєте?— То що ж, може б, і пов'язала рушником,— відповіла Марта жартівливо, хоч усередині від останніх його слів їй пішов холодок: раптом вона пригадала, що співробітник їй казав, ніби Безпалько поглядає нишком на її ноги!» [60]

У цьому випадку Марта обмежена в діях через ієрархічну нерівність між нею та Безпальком, тому замовчує свій страх спровокований недоречними натяками керівника.

Цікавим прикладом є застосування замовчування для залякування реципієнта:

«It was longer than I'd expected before I heard the phone being picked up again.

'Milkman?' I joked.

There was no answer. I could hear someone breathing at the other end. Deep and slightly rushed, as though after some exertion.

'Jenny?' I said, uncertainly.

Nothing. The breathing continued for one, two beats. Then there was a soft click as the other person hung up.

I stared stupidly at the receiver, then fumblingly redialled. Answer. Please, answer. But the phone rang on and on.

As I broke the connection and started to call Mackenzie, I was already running to the car..» [63]

‘Минуло більше часу, ніж я розраховував, аж тут я знову почув, що беруться за телефон.

— Молочар? — жартома запитав я.

Мені не відповіли. На тому боці чулося чиєсь дихання. Глибоке, трохи захекане, як після боротьби чи напруження.

— Дженні? — невпевнено погукав я.

Нічого. Тільки дихання: вдих-видих-вдих. Потім щось м'яко клацнуло, і на тому боці вимкнулися.

Я тупо подивився на телефон, метушливо набрав номер знову. «Відповідай. Будь ласка, відповідай». Але телефон усе дзвонив і дзвонив.

Я відбився й почав набирати Маккензі. На бігу до машини. ' [59]

Тут доктор Гантер очікуючи відповіді своєї дівчини почув лише дихання злочинця, який щойно викрав її. Іntenцією його мовчання є не тільки бажання

приховати інформацію, тобто зберегти свою особистість у таємниці, але й залякати протагоніста та помститися йому таким чином.

Виключно спонтанне мовчання можна помітити в контексті психологічного шоку адресанта, що впливає на можливість розмовляти взагалі. Наприклад у ситуації зіткнення зі смертю.

Ніл і Сем, виявивши тіло Саллі Палмер, не в змозі розповісти про те, що сталося біжать додому не вимовляючи жодного слова:

«I don't suppose it matters which one broke first, but I think it would be Neil. As ever, Sam would have taken his cue from his big brother, trying to keep up in a race that led them first home, then to the police station.

And then, finally, to me.» [63]

‘Не думаю, що важливо, хто першим зірвався бігти, але, певно, то був Ніл. Як завжди, Сем, мабуть, наслідував старшого брата, намагаючись не відставати в цих перегонах, які приведуть їх спочатку додому, згодом — до поліційного відділка.

I, зрештою, до мене. ’ [59]

Мовчання стає інстинктивною реакцією на страх і травмуючий досвід, бажанням дітей не думати про шокуюче, що неможливо зробити в ситуації коли потрібно говорити. Старший хлопчик пояснює побачене дуже сухо, більше змушуючи себе говорити. Його молодший брат мовчить, страх відбирає у нього мову і єдине, що він може робити це шукати прихистку, ховатися за матір'ю і мовчати.

«At one point Sam had even said it had wings, before lapsing into uncertainty and silence, but Neil just looked blank. Whatever they had seen had overwhelmed any terms of reference they were familiar with, and now memory was baulking at recalling it. All they could agree on was that it was human, and dead.» [63]

‘Сем бовкнув спершу, що труп мав крила, а потім замовк, не впевнений. Ніл просто дивився в нікуди. Побачене ошелешило хлопців, воно не вписувалось у звичні рамки досвіду, і пам'ять блокувала й спотворювала картину. Вони погоджувалися тільки на тому, що це була людина і що вона була мертва. ’ [59]

Яскравим прикладом служить ситуація, коли поліцейські пропонують дітям провести їх до тіла та отримують у відповідь мовчання:

«While Sam huddled against his mother, Neil mumbled responses to his questions, cowed by the uniformed authority in their home. It didn't take long. The older police officer flipped his book closed. 'Right, we'd better go and take a look. Which one of you boys is going to show us where it was?'

Sam burrowed his head into his mother. Neil said nothing, but his face paled. Talking was one thing. Going back there was another. Their mother turned to me, worried.» [63]

‘Сем притискався до мами, а Ніл бурмотів відповіді на питання поліціанта, переляканий представником влади в уніформі у рідній домівці.

Розмова довго не тривала. Старший офіцер згорнув блокнот:

— Гаразд, ми краще підемо й подивимося. Хто з вас, хлопці, піде показати, де воно?

Сем зарився головою в мамине плече. Ніл не сказав нічого, але обличчя малого зблідло. Говорити — то одне. Повернутися туди — інше. Їхня мати стурбовано поглянула на мене.’ [59]

У цьому випадку важко сказати, що мовчання це вибір Сема. Більше схоже, що він просто фізично не може вербалізувати причину свого страху. Але після питання поліцейських мовчання з чогось спричиненого нестабільним емоційним станом стає активним вибором, формою відповіді.

Травмуючі спогади мучать братів і в подальшому, змушуючи їх мовчати, бо найменше слово потягне за собою ще більше спогадів:

«'Hi, I'm Dr Hunter,' I said to her, then gave the boy a smile. 'How you doing, Sam?'

'He's a bit tired,' the young woman answered for him. 'Apparently he had bad dreams last night. Didn't you, Sam?'

'She sounded matter-of-fact, calm without seeming condescending. I guessed she was his teacher, but I hadn't seen her before and her accent was too slight for her to

be local. Sam had dropped his chin onto his chest. I squatted down so I was on his eye level.

'That right, Sam? What sort of nightmares?' After seeing the photographs, I could guess. He kept his head down, saying nothing.

'OK, let's take a look at you.' I didn't expect there to be anything physically wrong with him, and there wasn't.)» [63]

— Привіт, я доктор Гантер, — сказав я і всміхнувся до хлопця. — Як справи, Семе?

— Він трохи стомився, — відповіла за малого жінка. — Мабуть, сні погані наснилися минулої ночі. Так, Семе?

Вона говорила, ніби все в нормі, спокійно й поблажливо. Я зрозумів, що це вчителька Сема, — не бачив її раніше, акцент надто легкий як для місцевої мешканки. Сем вперся підборіддям в груди. Я присів біля нього навпочіпки, щоб бути на рівні його очей.

— Це правда, Семе? Які жахіття? — Після того як побачив фотографії, я міг собі їх уявити. Він так і тримав голову опущеною, нічого не казав. — Ок, нумо тебе оглянемо.

Я не чекав, що будуть якісь фізичні ушкодження, їх і не було. ' [59]

Таку ж тенденцію застосування емоційно навантаженого замовчування можна помітити й в українській комунікації:

«Але мені треба спішити! За моєю спиною група черниць! Ну да, мені треба спішити: в підвалі битком набито. Я рішуче повертаюсь і хочу сказати безвихідне: — Роз-стрі-лять! але я повертаюсь і бачу — прямо переді мною стоїть моя мати, моя печальна мати з очима Марії. Я в тривозі метнувся вбік: що це — галюцинація? Я в тривозі метнувся вбік і скрикнув: — Ти?» [62]

Страх відбирає у протагоніста мову, тому наляканий та здивований він мовчить, обдумуючи, що сказати далі.

Мовчання інколи може бути запереченням реальності. Доктор Гантер, виявивши ознаки безладдя в будинку Саллі Палмер, намагається переконати себе, що з нею нічого не сталося. Він не звертається до поліції чи сусідів,

продовжуючи пошуки, в надії, що одна з його здогадок може виявитися правдою. Доктор в один момент навіть спрямовує мовчання всередину, цензуруючи власні думки, що натякають на смерть Саллі:

«I knocked on her door again. I remember I actually felt relieved when she didn't open it. She was obviously out, which meant I wouldn't have to explain why I was there. Come to that, I didn't even know myself. I wasn't superstitious, and unlike Linda Yates I didn't believe in premonitions. Except she hadn't said it had been a premonition, not exactly. Just a dream. And I knew all about how seductive dreams can be. Seductive and treacherous.

I turned away from the door, and the direction in which my thoughts had started to travel. It was just as well she wasn't here, I thought, annoyed with myself. What the hell had I been thinking of? Just because some hiker or birdwatcher had died was no reason to let my imagination run away with me.» [63]

‘Я знову постукав у двері. Пам’ятаю, що відчув справжнє полегшення, коли вона не відчинила. Звісно ж, її немає вдома, мені не доведеться пояснювати свій приїзд. Я й собі, якщо чесно, пояснити його не міг. Забобонним ніколи не був і, на відміну від Лінди Єйтс, у передчуття не вірив. Тільки от вона не сказала, що це було передчуття, не так сказала. Просто сон. А я знав, якими звабливими можуть бути сни. Звабливими й підступними.

Відвернувся від дверей і від первинного напрямку моїх думок. Ну нема її вдома, думав я й сам на себе драгувався. Що за чортівню я собі надумав? Ну помер якийсь турист чи любитель спостерігати за птахами — це не привід, щоб уява так розгулялася.’ [59]

Внутрішнє мовчання протагоніста під час огляду будинку - це не тільки небажання вірити в найгірше. Це ще й страх перед невідомістю, перед тим, що принесе із собою розслідування. Цей контраст між зовнішнім спокоєм та внутрішньою бурею робить Гантера більш складним та цікавим персонажем. Діалоги з його участю в цей момент звучать уривчасто і нервово, що видає його прихований занепокоєння.

2.3.2 Гнів

Замовчування сильних емоцій таких як гнів пов'язане із бажанням адресанта стриматися, уникнути конфлікту, або через певний контекст, що не дозволяє висловити свою фрустрацію напряду. Наприклад:

«As I passed Scott Brenner I paused. His face was white and wide-eyed as he looked up at me. Then Scarsdale urged me into the hallway.

We went back to the Land Rover in silence. It wasn't until we were back on the road to the village that I felt able to speak again.

'He's lying.'» [63]

‘Ідучи повз Скотта Бреннера, я зупинився. Обличчя в нього побіліло, він дивився на мене широко розплющеними очима. Скарсдейл потяг мене через коридор.

Ми мовчки повернулися до лендровера. Тільки коли вибралися знову на дорогу до селища, я зміг заговорити:

— Він бреше.’ [59]

Протагоніст роману, хоча будучи розлюченим на Скота, стримував свою лють через угоду з отцем Скарсдейлом.

Схожий приклад можна побачити й в українській комунікативній культурі. Наприклад у цьому уривку головна героїня замовчує своє обурення в робочій обстановці, знаходячись під наглядом керівника:

«— Ви все міряєте на свій аршин.

— А ви не носіть куцих спідничок, щоб спокуси не було!

"Який цинік",— обурено подумала Марта, Проте слова Ворожієві її вразили. Вона мимоволі кинула оком на Безпалька, що спокійно сидів коло свого столу й переглядав папери, попиваючи чай. "Невже він міг дивитися на мої ноги? — подумала вона.— Ні, це абсолютно неможливо! Занадто він... урочистий!" І незважаючи на "абсолютну неможливість", у неї все-таки лишився жартівливий сумнів.» [60]

В іншому відривку можна помітити замовчування гніву, що, проте, натякає реципієнту на відношення продуцента до нього чи неї. Наприклад:

«— Заснула,— сказав він, сідаючи.

— Крикнула, та й спить... Дайте, Дмитре, цигарку..

— Немає,— похмуро відповів хлопець, якому хотілось дати кооператору не цигарку, а потиличника.

— То я й своєї,— мовив Давид Семенович.

— До завтраго,— сказав Дмитро підкреслено і пішов обурений геть.» [60]

Короткі, різкі відповіді Дмитра, натякають на його недоброзичливе ставлення до Давида Семеновича, але обурення замовчується.

З іншого боку емоційно навантажене замовчування може бути застосованим для прямого вираження гніву. Наприклад:

«Він неохоче зустрів ці пестоці. Сидів поруч неї похмурий, неприступний.

— Що тобі? — спитала Марта. Він мовчав. Тоді вона почала жартома зазирати йому в очі, які він одвертав, тулиться до нього обличчям, смикати за рукава, ластитись, пригортатись.» [60]

Юрій ігнорує Марту, його мовчання пов'язане із люттю, що він відчуває до неї через невдачу у науковому дослідженні. Він вважає Марту причиною ситуації що склалась, тому карає її своїм мовчанням та своєю невербальною поведінкою загалом, стараючись відгородитися від дівчини.

Гнів це сильна емоція, яку іноді неможливо стримати, але інколи в таких випадках вона також супроводжується мовчанням спричинене комунікативним шумом. Наприклад:

«Я: — Будь ласка, покиньте кімнату!

Доктор: — Ну, і що ж? Добре!

Тоді я не витримую й шаленію.

— Докторе Тагабат! Останній раз попереджаю: не жартуйте зі мною!

Але голос мій зривається, і мені булькає в горлі. Я пориваюся схопити мавзера й тут же прикінчити з доктором, але я раптом почуваю себе жалким, нікчемним і пізнаю, що від мене відходять рештки волі. Я сідаю на канапу й жалібно, як побитий безсилий пес, дивлюся на Тагабата.» [62]

Герой роману просто фізично не може висловитися, тому замовкаючи одразу хапається до зброї.

2.3.3 Подив

Інформація, що збиває з толку викликає подив та призводить до замовчування. В більшості випадків воно не стратегічне, а спонтанне і змушує мовчати комуніканта, щоб обдумати почуте, що не збігається з попередньо отриманою інформацією. Наприклад:

«'Oh, don't look at me like that. It served the stuck-up cow right! Manham's "celebrity", slumming it with the yokels when she wasn't swanning off to London or somewhere. Condescending bitch! Christ, I couldn't look at her without being reminded of Diana!'

The mention of his dead wife threw me. Henry saw my confusion.

'Oh, I don't mean physically,' he said, irritably. 'Diana had far more class, I'll give her that. But they were two of a kind in other ways, believe me. Both arrogant; thought they were better than anyone else. Typical bloody women! They're all the same! Bleed you dry and then laugh at you!'

'But you loved Diana—'» [63]

«— Ой, не дивіться на мене так. Пихата корова отримала по заслугі! «Знаменитість» Менема, яка вештається з селяками, коли не літає лебідкою до Лондона чи ще кудись. Поблажлива сука! Та я не міг дивитися на неї, щоб не згадувати про Діану!

Згадка про його мертву дружину мене вразила. Генрі побачив моє збентеження.

— О, я не маю на увазі фізично, — перебив він роздратовано. — У Діани було набагато більше шарму, в цьому їй не відмовиш. Але в іншому вони були одного поля ягоди, повірте. Обидві зарозумілі, вважали, що вони кращі за інших. Типові фатальні жінки! Вони всі однакові! Висмокче з тебе кров до краплі, а потім посміється!

— *Але ж ви любили Діану...* ' [59]

Контекстом цієї ситуації є схожий травматичний досвід протагоніста та його колеги та доброго друга. Обоє чоловіків вдівці, тому Девід завжди вважав, що Генрі, який замикався кожної річниці горював за своєю дружиною як і він за своєю. Коли виявилось, що Генрі ненавидів Діану і був причиною її смерті, Девід не міг прийняти правду і тому мовчав.

Причиною замовчування може бути не тільки подив через розкриття правди, а й у випадках коли попереднє повідомлення було неочікуваним. Наприклад:

«That's not what I said. You find a woman's body without any clothes, it's a fair bet there was some kind of sexual assault, at least. But your run-of-the-mill sexual predator generally kills his victims straight away, as soon as he's got his rocks off. Very occasionally you'll get one who keeps them alive until he's tired of playing with them. But what this one's doing here, it doesn't make sense.

'Perhaps he needs to build up to it.'

Mackenzie looked at me for a moment without speaking. He shrugged.» [63]

‘Я не про це. Коли знаходять жіноче тіло без одягу, то майже точно було якесь сексуальне втручання мінімум. Але пересічний сексуальний насильник здебільшого вбиває жертв одразу, щойно отримав бажане й збудження минуло. Дуже рідко трапляються ті, хто тримає їх живими, намагається гратися з ними. Але те, що робить оцей, не має ніякого сенсу.

— *Може, він ще до цього не дійшов.*

Маккензі якусь мить мовчки дивився на мене. Потім знизав плечима. ' [59]

У контексті цієї ситуації доктор Гантер та поліцейський обговорюють тактику серійного вбивці та припущення Девіда дивує пана Макендзі, що виражається його мовчанням.

2.3.4 Відчай

Втрата надії може проявлятися по-різному, проте спільним є елементи мовчання та бездіяльності. Наприклад:

«The despair I'd been trying to hold at bay was in danger of swamping me. 'Can I help?' I asked, knowing what his answer would be but hoping anyway.

'Not right now.' He hesitated. 'Look, there's still time. The other women were kept alive for three days. There's every reason to think he'll follow the same pattern now.'

Is that supposed to make me feel better? I wanted to shout. Even if Jenny were still alive, we both knew she wouldn't be for much longer. And the thought of what she might be going through in the meantime was unbearable.

After Mackenzie rang off I sat with my head in my hands. There was a knock on the door. I straightened as Henry came in.» [63]

Хоча Девід замовчує свою початкову тривогу, з часом він розуміє безвихідь ситуації та свою безпорадність. Сильні емоції змушують його мовчати.

КА мовчання також може застосовуватися у протилежному, бути проявом надії:

«He raised his hands, then let them fall, helplessly. 'I never expected it to turn out like this. Please believe me, David, I never wanted you hurt!'

He was searching my face, desperate for some sign of understanding. After a moment I saw the hope go out of his eyes. He gave a crooked smile.

'Yes, well, life never turns out how we want, does it?'» [63]

У цьому уривку КА мовчання сигналізує очікування відповіді. Генрі, розуміючи, що не може переконати друга, здається. Вже у наступному прикладові він втрачаючи надію замовкає:

«'Dammit, David, why couldn't you have made sure Mason was dead? I might have taken my chances then, even with the girl! But now I don't have any choice!'

His frustration echoed around the hallway. He passed his hand over his face, then sat motionless, staring into space. After a while he seemed to rouse himself.

'Let's get this over with,' he said, dully.» [63]

Мовчання Генрі медитативне, у цей момент він обдумує план подальших дій, фактично вирішує долю Девіда.

2.3.5 Сором

МА мовчання часто застосовується у контексті ситуацій коли один із комунікантів відчуває сором стосовно власного чи чужого вчинку, наприклад:

«I didn't answer. The truth was it hadn't occurred to me.» [63]

Контекстом події слугує ситуація, коли Девід подолав довгий шлях до нового місця роботи при поганих погодних умовах, проте коли йому повідомили, що він міг просто зателефонувати, чоловік розгубився. Іntenцією його мовчання є бажання приховати правду від оточуючих.

Подібний приклад застосування МА мовчання можна помітити в наступному випадку:

«I could still feel it now. I sipped my drink, wincing at the memory of how flustered I'd become just because a young woman had accidentally touched me. No wonder she'd gone quiet.» [63]

Іntenцією МА мовчання є часто бажання приховати своє почуття сорому, проте воно часто супроводжується іншим невербальним знаком, а саме почервонінням, що викриває іntenцію мовчання. Таким чином головним завданням МА мовчання в таких випадка є уникнення обговорення причини почуття сорому.

2.3.6 Сум

Інша емоція, глибоко пов'язана із МА мовчання це сум, наприклад у такому фрагменті з роману «Хімія смерті. Перше розслідування»:

«I sat very still. Mackenzie had the grace to look uncomfortable. 'I don't want to open old wounds. Perhaps if you'd been straight with me yesterday I wouldn't have had to. But the bottom line is we need your help.'» [63]

Згадка трагічної смерті сім'ї та порушення особистих кордонів поліцейським змусило Девіда замовчати та стати нерухомим. Цей додатковий невербальний знак з нульвим планом вираження в поєднанні з МА мовчання вказує на ступінь шоку та суму, що переживає доктор Гантер.

В інших випадках МА мовчання виступає у формі перформатива, де один із комунікантів змінює тему та замовчує свої справжні емоції та їх джерело, як-от:

«'Don't you believe in second chances?'

'They're not second chances, just different ones. Your life's never going to be the same as it would if you'd made a different decision first time round.'

Her face had clouded. She pulled her hand from the stone, suddenly embarrassed.

'God, listen to me. Sorry,' she laughed.

'No need to be,' I said, but she was already ducking out through the doorway. I followed her out, giving her time to get over whatever dark thoughts had surfaced.» [63]

Джені у розмові з Девідом випадково поділилася своїми роздумами, проте одразу їх відкинула відчувши, що перетнула межу та почала щирі розмову на особисту тему, що не є характерним для британського лінгвопростору. Проте сама така розмова сигналізує зближення Девіда та Джені. Його поважливе ставлення до її почуттів стало причиною цієї ситуації:

«'I was attacked,' she said after a while, keeping her eyes on the grass. 'About eighteen months ago. I'd been out with some friends and caught a taxi home. Like you're supposed to. Streets not safe and all that. It had been someone's birthday, and I'd had a bit too much to drink. I fell asleep, and when I woke up the driver had parked and was getting into the back with me. When I put up a struggle he started hitting me. Threatened to kill me, and then...'

Her voice had grown unsteady. She paused for a moment before continuing, in control again.» [63]

Сум та тривога не дають дівчині висловитися про складний досвід, тому вона застосовує МА мовчання щоб зібратися з думками та силами.

Приховування суму також характерне й для українського лінгвопростору, як-от:

«І виразність цього бажання дівчину не сполошила, тільки вона подумала сумно: "Це неможливо", а вголос промовила:

— Заходьте.

Неможливе сталося: увійшов якраз він.» [60]

У цьому прикладі Марта замовчує свій сум, через відсутність можливості поділитися проблемою з кимось.

2.3.7 Хезитація

Хезитація у комунікації може бути спричинена різними факторами, що може вплинути на успішність декодування інтенції продуцента реципієнтом.

Наприклад:

«'Can I give you a lift home?'

Linda Yates looked up and down the empty road as if considering the question before answering. 'I'm not going your way.'

'Doesn't matter. It'll only take a few minutes. Hop in.'» [63]

У цьому випадку Лінда вагається приймати допомогу Девіда, та навіть відмовляє йому. Девід не розпізнає причину її дивної поведінки, забувши про контекст ситуації – активне розслідування вбивства з підозрою, що злочинцем має бути хтось із місцевих чоловіків. Іншим важливим фактором неуспішного декодування була відсутність знань про слухи, що вказують на нього як на головного підозрюваного.

Причиною хезитації Лінди є страх, що пізніше підтверджується її невербальною поведінкою у цьому відривку:

«I leaned across and pushed the door open. When she still hesitated I said, 'It's not far out of my way. I've been meaning to check on Sam anyway.'

The mention of her son's name seemed to decide her. She climbed in. I remember noticing how she sat close to the door, but at the time I didn't think anything of it.»
[63]

Однією із головних причин застосування мовчання в контексті хезитації є відсутність довіри.

2.4 Роль МА мовчання в дискурсі вияву уваги: КЖ співчуття

У дискурсі вияву уваги МА мовчання застосовується в комунікативних жанрах співчуття, сигналізуючи, при цьому, на перший погляд, розгубленість адресанта та неуспішність дотримання максими такту. Наприклад:

«I'd considered going over to express ... what? Sympathy? Condolences? But the hollowness of anything I could say, and memory of how little I'd appreciated the awkward utterances of near strangers myself, prevented me. Instead, leaving him to the reverend's ministrations, I went straight to the table to be told where to go.» [63]

‘Я подумав: варто підійти, висловити... що? Співчуття? Жаль? Але мені завадила порожнеча, яку відчуваю в такі моменти я сам, те, якими порожніми лунають будь-які слова. Мені пригадалося, як мало цінував я незграбні спроби чужих людей, що опинилися тоді поблизу мене. Отже, може, йому краще буде під опікою преподобного, подумав я та й попрямував до столу поліції, щоб запитати, куди мені йти.’ [59]

А також:

«— Ну знову ви про смерть та про смерть!

— А в мене онко, Сево, — після паузи сказав він і погладив блискучу голову.

— Останню хімію пройшов. Повернусь і піду на комп'ютерну томографію.

Якщо регресу не буде, світять мені тихі карибські дні.

Доник заляк, не знаючи, як на таке відповісти. Підбадьорити? Поспівчувати? Не для того Кольчик із ним поділився, та й не така він людина. Дідові просто треба було виговоритися.

Старий, відчувши незручність, що запанувала, прийшов на поміч:

— *Ну, про мене ти тепер знаєш. Розкажуй, як сам.*» [61]

Трагічні події, викрадення Лін, пацієнтки Девіда та невиліковна хвороба колишнього професора та доброго друга Северина, вимагають від протагоністів певної реакції, що зумовлена правилами ввічливого спілкування та етикету. Хоча, з одної сторони їм важко підібрати правильні слова, що в подібних ситуаціях може бути негативно сприйнято з іншої, розуміння незначущості слів схиляє протагоністів до мовчання.

У першому випадку Девід, який пережив смерть дружини, розуміє почуття Маркуса, тому застосування МА мовчання в цьому випадку можна вважати проявом співчуття більш щирим ніж популярна для цього КЖ мовленнєва модель підсолодженої правди чи застосування евфемізмів для пом'якшення чи уникання покликання на болючу для чоловіка подію.

Поведінка Девіда в романі порівнюється з прикладом отця Скарсдейла, який, хоча діє за всіма правилами етикету, насправді, чинить так переслідуючи власні цілі. Таким чином преподобний порушує комунікативну максиму великодушності та потенційно створює дискомфортну атмосферу для стривоженого долею дружини Маркуса.

У наступному випадку КА мовчання Северина спочатку зумовлене його психологічним станом. Він розгублений, тому мовчання дає час на роздуми, аналіз ситуації та пошук правильної реакції. Покладаючись на свої знання, тобто на особливості характеру знайомого Северин успішно декодує інтенцію Кольчика. Проте професор відчувши зміну атмосфери одразу змінює тему. Він бажає мінімізувати дискомфорт у цій ситуації, тому Северин та Кольчик міняються ролями. Така поведінка потенційно може бути пояснена попереднім досвідом повідомлення цієї новини знайомим та бажанням не створювати незручностей.

Цікавим є те, що обоє, Северин та Девід, працюють у сфері медицини, де комунікація із важкохворими пацієнтами та їхніми рідними є невід'ємною частиною професійної діяльності, тому рішення застосувати саме співчутливе

мовчання можна вважати стратегією, що сформована особистим досвідом та професійною підготовкою.

Ще один приклад застосування МА мовчання в КЖ співчуття:

«The knowledge bonded us like a private language, unspoken most of the time, but there nevertheless. It had seemed natural to tell her about my history, about Kara and Alice, and about the forensic work I'd been carrying out for Mackenzie. She'd listened without comment, only briefly touching my hand when I'd finished.» [63]

‘Це знання зв’язало нас, мов таємна мова, якою не говорять постійно, але вона все ж є. Я з легкістю розповів їй усе про Кару й Алісу, про мою роботу кримінального експерта, про те, що я виконую для Маккензі. Вона вислухала мовчки й легенько торкнулася моєї руки, коли я закінчив.’ [59]

Тут Дженні своїм мовчанням очевидно виражає співчуття. Це можна зрозуміти по ще одному невербальному знаку - доторку руки. Таким чином вона створює сприятливі, безпечні умови для Девіда та надає можливість висловитися без зовнішнього тиску, а доторком руки переконує його у своїй симпатії та підтримці.

Проте МА мовчання у дискурсі вияву уваги не є виключно позитивним елементом та завдяки своїй амбівалентності, поліфункціональності може також виступати показником байдужості, нерозуміння або ігнорування. Прикладом слугує така ситуація:

«Потім настала Северінова черга повідати про свій день, і тон розмови одразу змінився. Патанатом виговорився, після цього посиділи мовчки. Толя не вмів співчувати чужим бідам не через черствість душі, а лише тому, що сам рідко сумував.» [61]

КА мовчання в цьому уривку зумовлене ні бажанням поспівчувати, ні розгубленістю. Це приклад мовчання від навігластва, незнання. Воно спричинене недотриманням правил ввічливої комунікації та комунікативної максими великодушності. Зміна семантики КА мовчання в цьому уривку спричинена інтенціями комунікантів.

Мовчання Северина сигналізує очікування відповіді від співрозмовника, якоїсь реакції на складні обставини, в яких патологоанатом опинився. Вони не просто колеги, а давні друзі, тому розмова з категорії тем з особистісної сфери є доречною. Проте Толя мовчить не співчуваючи, він просто не знає як діяти в подібних ситуаціях та не має подібного досвіду. Автор акцентує увагу читачів саме на цьому, щоб показати чого хотів би протагоніст історії.

Подібна ситуація спіткала Северина пізніше:

«Більше не хитався, в голові не паморочилось. Отже, не струс. Хоча якби Севі дали вибір, він був би радий мозковій контузії замість тих проблем, що перед ним тепер постали. Подзюрчав, злив воду, підійшов до люстерка. Верхня губа розпухла і боліла, зате зуби виявились цілими. Сева, зойкаючи, вмився і пішов ставити чайник. Там до нього приєдналася Тетяна Леонідівна. Вона мовчки сіла, кутаючись у ковдру, і підперла голову рукою. Сева не знав, як триматися, тому просто підійшов і поцілував її у лоба. Таня, схоже, відчувала, в якому він стані. Тому вирішила не ускладнювати життя і продовжувала смиренно мовчати. Сева був за це надзвичайно вдячним, бо думками був далеко..» [61]

Попередньої ночі Северин побився зі своїм підлеглим Грішею, який тепер, маючи на головного героя компромат, почав вимагати грошової винагороди. Його підлегла та коханка, Тетяна стала свідком бійки, проте вирішила не розпитувати патологоанатома про причини сварки та плани вирішення конфлікту. Її мовчання це прояв емпатії та дотримання максими великодушності.

З наведених прикладів застосування МА мовчання в дискурсі вияву уваги в КЖ співчуття можна зробити висновок, що успішність цього засобу залежить від інтенцій адресанта та бажань адресата, контексту ситуації, особистісних якостей та характеру взаємин між комунікантами.

МА мовчання не є універсальним засобом вираження співчуття та в більшості випадків спілкування в дискурсі вияву уваги, наприклад в умовах ритуальної комунікації, від адресата вимагається саме традиційна вербальна реакція як-от: *«Мені дуже шкода»*, *«Прийміть мої співчуття»*, *«Please accept my condolences»* та *«I am so sorry for your loss»*.

2.5 Роль МА мовчання в КЖ граничної міжособистісної сфери

Традиції міжперсональної комунікації в КЖ граничної міжособистісної сфери в українському та британському лінгвопросторах значно відрізняються в аспекті відношення до обговорення особистісних тем.

Наприклад:

«She raised a shoulder.

'Doesn't seem much point. They finish tomorrow.'

That was right. I'd lost track of time, forgotten the school was about to break up for the long summer holiday.

'How about Neil?'

For the first time something like a smile came and went. But it was a bitter one.

'Oh, he's fine. He's like his dad.'

There were domestic undercurrents there it was best to avoid.

'Have you been at work?' I asked. I knew she sometimes cleaned for a couple of the village shops.» [63]

‘Вона смикнула плечем:

— Та сенсу вже особливо нема. Вони завтра закінчують.

І то правда. Я втратив відчуття часу, забув, що школа невдовзі йде на довгі літні канікули.

— А Ніл як?

Уперше з моменту зустрічі щось подібне до усмішки майнуло на її обличчі. Гіркої усмішки.

— О, він чудово. Один в один батько.

Домашніх підводних течій краще уникати.

— Ви на роботі були? — запитав я. Я знав, що вона працює прибиральницею в кількох селищних крамницях.’ [59]

Девід замовчує пов’язані із темою стосунків подружжя питання, боячись ініціювати дискусію на приватну тему та викликати дискомфорт у своєї пацієнтки. Доктор Гантер одразу змінює напрямок розмови до більш буденного питання про роботу, популярного для світської бесіди. Протагоніст, хоча давно

знайомий із своєю пацієнткою Ліндою, в діалогах з нею не виходить за межі сфери загальних мовленнєвих дій. Це не тільки вимога його професії, але й етикетна поведінка прийнята в британському комунікативному просторі.

В українському лінгвопросторі простежується діаметрально протилежна ситуація, коли теми зі сфери приватних зацікавлень можуть бути вільно обговореними навіть із незнайомцями. Наприклад:

«— Ти розумієш, що ситуація в принципі ненормальна? Наступного разу дзвони татові.

— А немає тата. І мами немає, — сказала вона буденно.

Чорт. Сева вже пожалкував, що почав розмову, їхали б краще мовчки.

— З ким же ти живеш?

— Знімаю кімнату.

— Стривай, ти казала, що вчишся на контракті... і кімната...

— У мене тітка в Тирасполі. Двоюрідна. Вона платить.

— Щедра тітка. Дешевше було тебе вивчити десь у Молдові.

— Може собі дозволити. Їй тільки краще, що я далеко.

Сева подумав, що більше не хоче нічого дізнаватися про Танину сім'ю, і далі мовчав.» [61]

КА мовчання, що застосовує Северин сигналізує небажання продовжувати розмову, кінець дискусії, але протагоніст уже порушив дистанцію та не врахував чинник соціальної ієрархії. Він, у першу чергу, керівник Тетяни, тому ініціювання розмови на тему внутрішніх справ підлеглої можна вважати порушенням максими такту. Сева жалкує, що почав розмову, проте не спішить її завершувати, навпаки, він розпитує дівчину про її становище та стосунки з тіткою.

Відкрите висловлення зауваг також вважається цілком допустимою поведінкою в українському комунікативному просторі та грубим порушенням такту в британському. У таких випадках МА мовчання може виступати сигналізатором переходу від КЖ бесіди до КЖ суперечки, як-от:

«— Ми торкнулися багатьох питань, — сказав Славенко, — але говорив,

власне, я сам, бо товариш Дмитро з причин, йому ближче відомих, не вважав за потрібне заперечувати моїх тверджень, хоч і не погоджувався з ними.

— Бо ви казали не те, що думаєте,— похмуро сказав Дмитро.

— Ви берете на себе невдячну роль читати в моїй душі,— зауважив Славенко. Йому ніхто не відповів, і небезпека мовчанки раптом повстала в кімнаті. Але Славенко не дав їй поширитись і промовив, підводячись:

— За тим, товариство, дозвольте дякувати за приємно згаяний час та перепросити наприкінці, що я прийшов незапрошений і, може, навіть переешкоджав своєю присутністю.» [60]

МА мовчання, що зазвичай застосовується для врегулювання та уникнення конфліктів, у цьому уривку сприймається як потенційний каталізатор. Автор підкреслює це словами «*небезпека мовчанки*», що позначає несхвалення поведінки Славенка. Тому розуміючи це він спішить заповнити паузу ритуальним мовленням: швидким прощанням, подякою та вибаченням. Таким чином він повертається до етикетної поведінки та сприяє деескалації конфлікту.

Висновки до Розділу 2

1. Під час аналізу соціального мовчання було виявлено, що воно є продуктом політичних репресій та утисків. Прикладом, що можна було спостерігати одночасно в обох, в українській та британській лінгвокультурах був лінгвоцид, як метод змусити народ до мовчання.

2. Мовчання у групах сприяє згуртуванню. Випадки, коли воно застосовується внутрішньо зумовлені феноменом спіралі мовчання, що вказує на переважання потреби у соціальній взаємодії над бажанням висловлення.

3. МА мовчання у більшості випадків є атрибутом слабшої сторони комунікації, признаком покори чи неможливості, через ієрархічно нижче положення, висловлення. Проте також існують випадки застосування МА мовчання для отримання переваги в переговорах.

4. Застосування МА мовчання може бути пов'язано з емоційним станом комуніканта. Серед проаналізованого фактичного матеріалу переважали саме приклади негативних емоцій пов'язаних із застосуванням мовчання.

5. Семантика МА мовчання у любовному дискурсі може з часом змінюватися, разом із зміною стосунків між комунікантами. Проте його застосування та інтенції залишаються індивідуальними та унікальними у кожному прикладі проаналізованих взаємовідносин у парах.

6. Застосування МА мовчання в дискурсі прояву уваги не є традиційним підходом, проте такі випадки існують і їхня успішність полягає від інтенцій адресата та бажань реципієнта.

7. МА мовчання широко застосовується в КЖ граничної міжперсональної сфери як інструмент уникнення розмов на особистісні теми та замість висловлення зауваження. Проте в українському лінгвопросторі такі випадки є досить рідкісними через особливості менталітету.

8. МА мовчання зазвичай застосовується для врегулювання конфліктів проте є виключення коли мовчання може стати каталізатором конфлікту як у британському так і в українському лінгвопросторах.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

1. Суть терміну мовчання було успішно розкрито дослідником Мартіном Гайдегером як другий феномен говоріння.

2. У системі невербальної комунікації мовчанню приділяють мало уваги. Феномен мовчання часто не потрапляє у класифікації невербальних засобів. Різні дослідники виділяють мовчання як окрему категорію разом із нерухомістю або приписують його до паралінгвістичних засобів.

3. Термін мовчання має більш широке значення, де тиша, пауза та замовчування є його невіддільними складовими.

4. Серед функцій мовчання виокремлюють: зв'язувальна, впливу, відвертості, оцінювання, та активності. Класифікації мовчання варіюються у вчених. Н. К. Войцехівська виокремлює такі типи: 1) «мовчання адресата/слухача»; 2) «мовчання мовця» або «мовчання замість говоріння»; 3) мовчання за зміни комунікативних ролей; 4) «еліптичне мовчання», що зумовлюється синтаксичною побудовою тексту та виражене еліпсисом; 5) мовчання, спричинене певним станом каналів комунікації; 6) медитативне мовчання, що дає мовцеві час обміркувати наступну репліку й засоби її вираження; 7) вичікувальне мовчання. Зовсім іншу класифікацію мовчання пропонує Севіль-Тройк: 1) Мудре чи добродієсне мовчання, 2. Скромне мовчання, 3) Лукаве мовчання, 4. Красномовне мовчання, 5. Приголомшене або приголомшене мовчання, 6. Винне мовчання, 7. Сильне мовчання, 8. Слабке мовчання, 9. Церемонія тиші, 10. Задоволене мовчання, 11. Бездіяльне мовчання, 12. Мертва тиша.

5. Контекстуальні фактори що впливають на декодування МА мовчання: соціо-культурні чинники (гендер, вік, культура та ін), дискурс, ментальний стан комунікантів.

6. Соціальне мовчання застосовується для уникнення переслідувань та репресій або для пасивного протесту. Різниця соціального мовчання в

українському та британському лінгвопросторах полягає у різному історичному контексті. Українська мова піддавалася лінгвоциду, а представників рухів опору репресували, тому соціальне мовчання розглядається саме з перспективи тих хто піддавався утискам. На противагу в британському лінгвопросторі соціальне мовчання розглядається з преспективи домінуючої у світі мови, яку насаджували національним меншинам, що підлягаж критиці зі сторони британських письменників.

7. Застосування МА мовчання напряду залежить від ментального стану мовця та його особистісних якостей. Помітна тенденція застосування мовчання в контексті екстремальних негативних емоцій на які комунікант реагує спонтанно мовчанням. Психологічна замкнутість також може бути помічена завдяки частому застосуванню МА мовчання впродовж комунікації, що спровоковано попереднім негативним досвідом або особливостями характеру.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бачкур Н. В. Замовчування як засіб вираження емоцій у прозовому тексті початку ХХІ століття. Проблеми гуманітарних наук. Філологія. 2014. Вип. 34. С. 17–28.
2. Бондар О. В. Визначення поняття «дискурс» у лінгвістичній науці. Студентські наукові записки. Серія «Філологічна». 2011. № 4. С.16 – 19.
3. Борисова Т. В. Філософський ландшафт феномену «тиша». Філософія та політологія в контексті сучасної культури. 2024. Т. 16, Спецвип. С. 3–10. DOI: <https://doi.org/10.15421/352401>.
4. Вавринюк, Т. І. (2017) Маркери невербальної поведінки в художніх текстах. Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету. № 16. С. 288–296.
5. Войцехівська Н. К. Мовчання як комунікативно значущий знак у конфліктному діалогічному дискурсі. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2014. Т. 2, № 8. С. 4–7.
6. Гавриш М. Невербальна комунікація: мовчання як соціальний знак. Мова і суспільство,. 2015. Вип. 6. С. 97–102.
7. Гладкович М. С. Соціальне мовчання в комунікативному аспекті. Закарпатські філологічні студії. - 2022. - Випуск 26. - Том 1. - С. 43-47.
8. Гнатюк Л. Я. Когнітивно-концептуальні та функційно-прагматичні вияви міжперсональних дискурсів у міжкультурному просторі. Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2020. 136 с.
9. Гнатюк Л. Я. Лінгвокультурні прагматичні й функційно-комунікативні особливості комунікативного акту мовчання в українськомовному, польськомовному, англomовному просторах. Лінгв. студії : зб. наук. пр. - 2014. - Вип. 29.
10. Гнатюк Л. Я. Когнітивно-концептуальні та функційно-прагматичні вияви міжперсональних дискурсів у міжкультурному просторі. Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2020. 136 с.
11. Гнатюк Л.Я. Технології міжперсонального спілкування у міжкультурній взаємодії [Текст]: Монографія / Л. Я Гнатюк. – Донецьк: Видво. «Ноулідж» (донецьке відділення), 2013. 336 с.
12. Дмитренко, О. П. (2018) Етноспецифіка невербальної комунікації у міжкультурному спілкуванні. Роль іноземних мов у соціокультурному становленні особистості: збірник наукових праць. С. 221–226.
13. Доброносова Ю. Д. Мовчання // Велика українська енциклопедія. URL: <https://vue.gov.ua/Мовчання> (дата звернення: 8.12.2024).
14. Загороднюк О. Мовчання як вираження онтологічного стану особистості (українська поезія другої половини ХХ століття) дис. ... канд. філол. наук: 10.01.06. Львів, 2018. 206 с.

15. Козинець І. Особливості формування засобів невербальної комунікації. Педагогічні науки. 2015. № 63. С. 20-25.
16. Козлова О. Неконфліктогенне порушення принципів спілкування у діалогічному мовленні. Наукові записки [Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова]. Серія : Педагогічні та історичні науки. - 2014. - Вип. 117. - С. 68-74
17. Корнєва, Л. М. (2004) Невербальні засоби в міжкультурній комунікації. Культура народів Причорномор'я. № 49. С. 88–90.
18. Овчаренко Н. М. Метафора в античні часи та середньовіччя: успіхи та проблеми інтерпретації. "Гілея: науковий вісник": Збірник наукових праць.- К., 2019. Випуск 149 (№ 10) Ч. 2. Філософські науки С. 59–64.
19. Осіпова Т. Вербалізація невербаліки в сучасному українському мовленні: лексико-граматичний аспект. Проблеми загального і слов'янського мовознавства. - 2019. - № 3. - С. 82-89.
20. Осіпова Т. Невербальні засоби комунікації: комплексна методика опису й лексикографування. Studia Ukrainica Posnaniensia. 2018. № 6. С. 107–113.
21. Розвиток голосу для немовлят URL:
[https://ukrayinska.libretexts.org/%D0%A1%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96_%D0%BD%D0%B0%D1%83%D0%BA%D0%B8/%D0%94%D0%BE%D1%88%D0%BA%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0_%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B0/%D0%94%D0%BE%D0%B3%D0%BB%D1%8F%D0%B4%D1%82%D0%B0_%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%BE%D0%BA_%D0%BD%D0%B5%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%BB%D1%8F%D1%82_%D1%82%D0%B0_%D0%BC%D0%B0%D0%BB%D1%8E%D0%BA%D1%96%D0%B2_\(Taintor_%D1%82%D0%B0_La_Marr\)/11%3A_%D0%9E%D0%B3%D0%BB%D1%8F%D0%B4_%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%BA%D1%83_%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B8/11.05%3A_%D0%A0%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%BE%D0%BA_%D0%B3%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D1%81%D1%83_%D0%B4%D0%BB%D1%8F_%D0%BD%D0%B5%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%BB%D1%8F%D1%82](https://ukrayinska.libretexts.org/%D0%A1%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96_%D0%BD%D0%B0%D1%83%D0%BA%D0%B8/%D0%94%D0%BE%D1%88%D0%BA%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0_%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B0/%D0%94%D0%BE%D0%B3%D0%BB%D1%8F%D0%B4%D1%82%D0%B0_%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%BE%D0%BA_%D0%BD%D0%B5%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%BB%D1%8F%D1%82_%D1%82%D0%B0_%D0%BC%D0%B0%D0%BB%D1%8E%D0%BA%D1%96%D0%B2_(Taintor_%D1%82%D0%B0_La_Marr)/11%3A_%D0%9E%D0%B3%D0%BB%D1%8F%D0%B4_%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%BA%D1%83_%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B8/11.05%3A_%D0%A0%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%BE%D0%BA_%D0%B3%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D1%81%D1%83_%D0%B4%D0%BB%D1%8F_%D0%BD%D0%B5%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%BB%D1%8F%D1%82) (дата звернення: 17.06.2024)
22. Харченко Л. П. Особливості застосування невербальних засобів ділового спілкування. Соціальна педагогіка: теорія та практика. — 2013. — № 4. — С. 58-65.
23. Швачко С. О. Мовчання як силенціальний ефект. Наукові записки. Серія: Філологія (мовознавство). Збірник наукових праць. 2012. № 15. С. 225–230.
24. Шумарова Н. Про один компонент комунікативної діяльності: сприйняттєві і репрезентативні характеристики мовчання. Мова.

- Суспільство. Журналістика. XXV (ювілейна) міжнародна конференція з питань функціонування і розвитку української мови. 5 листопада 2019: збірник матеріалів конференції. Київ: Інститут журналістики КНУ імені Тараса Шевченка, 2019. С.181-187.
25. Щербина О. Феномен мовчання в юридичній аргументації. Філософія права і загальна теорія права. Науковий журнал, 2014. С. 160-174. (дата звернення: 16.07.2024)
 26. Afrouzi, O. A. (2021). Humanitarian behavior across high-/low-context cultures: a comparative analysis between Switzerland and Colombia. *Journal of International Humanitarian Action*, 6(1). <https://doi.org/10.1186/s41018-020-00088-y>
 27. Amer, E. S., Naser, A. A., & Abdulmajeed, R. K. (2019). Silence as a tactic of communication in pragmatics, novel, and poetry. *Arab World English Journal for Translation and Literary Studies*, 3(3), 51–67. <https://doi.org/10.24093/awejtls/vol3no3.4>
 28. Baltezarević, R. V., Kwiatek, P. B., Baltezarević, B. V., & Baltezarević, V. N. (2022b). THE MEANING OF SILENCE IN PERSONAL COMMUNICATION: SPIRAL OF SILENCE OR a STIMULANT OF CREATIVITY? *Creativity Studies*, 15(1), 58–73. <https://doi.org/10.3846/cs.2022.11374>
 29. Bercovici D. Autism & theory of mind—what’s new? URL: [https://embrace-autism.com/autism-and-theory-of-mind-whats-new/#What is Theory of Mind](https://embrace-autism.com/autism-and-theory-of-mind-whats-new/#What%20is%20Theory%20of%20Mind) (дата звернення: 04.08.2024)
 30. Britannica. Mapuche URL: <https://www.britannica.com/topic/Mapuche> (дата звернення: 10.09.2024)
 31. Caselli, M. C., Rinaldi, P., Stefanini, S., & Volterra, V. (2012). Early action and gesture “Vocabulary” and its relation with word comprehension and production. *Child Development*, 83(2), 526–542. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2011.01727.x>
 32. Communicating in High Context vs. Low Context Cultures URL: <https://www.unitedlanguagegroup.com/learn/communicating-high-context-vs-low-context-cultures> (дата звернення: 17.07.2024)
 33. Ferguson, K. (2003). Silence: a politics. *Contemporary Political Theory*, 2(1), 49–65. <https://doi.org/10.1057/palgrave.cpt.9300054>
 34. Hall's High and Low-Context Model of Culture URL: <https://aithor.com/essay-examples/halls-high-and-low-context-model-of-culture#11-definition-of-halls-high-and-low-context-model> (дата звернення: 16.07.2024)
 35. Ibrahim, A. H., Sadkhan, R. M., & Khanfar, A. M. (2023). Silence in English Cross-Cultural interaction. *World Journal of English Language*, 13(7), 394. <https://doi.org/10.5430/wjel.v13n7p394>

36. Jaworski A. The power of silence: social and pragmatic perspectives. 1st ed. California : SAGE Publications, Inc, 1993. 191 p.
37. Khalid, A., Holmes, G., & Parpart, J. L. (2023). The politics of Silence, Voice and the In-Between: Exploring Gender, Race and Insecurity from the Margins. Taylor & Francis.
38. Kurzon, D. (2010). A pragmatic analysis of silence in an American constitutional issue. *Lodz Papers in Pragmatics*, 6(1).
<https://doi.org/10.2478/v10016-010-0001-2>
39. Kyoung-Ah Nam High-context and low-context communication
40. Lewis, R. D. (2018) When cultures collide: Leading across cultures. Nicholas Brealey Publishing.
41. Marocchini, E., & Baldin, I. (2024). Cross-neurotype communication from an autistic point of view: Insights on autistic Theory of Mind from a focus group study. *International Journal of Language & Communication Disorders*, 59(6), 2465–2482. <https://doi.org/10.1111/1460-6984.13095>
42. Martyres, G. (1995). On Silence: a language for emotional experience. *Australian & New Zealand Journal of Psychiatry*, 29(1), 118–123.
<https://doi.org/10.3109/00048679509075900>
43. Mehu, Marc. (2014). An evolutionary perspective on facial behaviour. 10.1515/9783110302028.1962–1968. URL:
https://www.researchgate.net/publication/279370630_An_evolutionary_perspective_on_facial_behaviour
44. Nonverbal communication and culture URL:
<https://open.maricopa.edu/com110/chapter/4-4-nonverbal-communication-in-context/> (дата звернення: 17.07.2024)
45. Pasque, P. A., De Welde, K., & Stepnick, A. (2023). Disrupting the culture of silence. In Routledge eBooks. <https://doi.org/10.4324/9781003444299>
46. Poyatos F. (2002). Nonverbal Communication Across Disciplines: Culture, sensory interaction, speech, conversation. John Benjamins Publishing.
47. Poyatos, F. (2002b). Nonverbal Communication Across Disciplines: Paralanguage, kinesics, silence, personal and environmental interaction. John Benjamins Publishing.
48. Poyatos, F. (2002b). Nonverbal Communication Across Disciplines: Narrative literature, theater, cinema, translation. John Benjamins Publishing.
49. Rauch, M., & Ansari, S. S. (2024). Reframing silence as purposeful: emotions in extreme contexts. *Journal of Management Studies*.
<https://doi.org/10.1111/joms.13079>
50. Ritter, M. (2014). Silence as the voice of trauma. *The American Journal of Psychoanalysis*, 74(2), 176–194. <https://doi.org/10.1057/ajp.2014.5>
51. Santos, L. (2022). Cultures of silence: The Power of Untold Narratives. Taylor & Francis.

52. Sarah, R. C., & Diat, N. (2017). The power of silence: Against the Dictatorship of Noise. Ignatius Press.
53. Shearer C. The Cultural Implications of Silence Around The World URL: <https://www.rw-3.com/blog/cultural-implications-of-silence> (дата звернення: 17.07.2024)
54. Studfiles. Основні види комунікації. URL: <https://studfile.net/preview/7825423/page:7/> (дата звернення: 02.07.2024)
55. Vieira, M. B. (2020). Silence in political theory and practice. Critical Review of International Social and Political Philosophy, 24(3), 289–295. <https://doi.org/10.1080/13698230.2020.1796328>
56. Warwick J. Silent treatment: Why do I respond like this and how do I stop? URL: <https://www.counselling-directory.org.uk/articles/silent-treatment-why-do-i-respond-like-this-and-how-do-i-stop> (дата звернення: 04.08.2024)
57. What are the differences between high context and low context cultures? URL: <https://www.countrynavigator.com/blog/what-are-the-differences-between-high-context-and-low-context-cultures> (дата звернення: 17.07.2024)

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

58. Український мовно-інформаційний фонд НАН України. Тлумачний словник української мови в 20 томах. URL: <https://lcorp.ulif.org.ua/LSlist/> (дата звернення: 29.06.2024)

СПИСОК ТЕКСТОВИХ ДЖЕРЕЛ

59. Бекетт С. Хімія смерті. Перше розслідування : [роман]. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2022. 384 с.
60. Підмогильний В. Невеличка драма : [роман]. Харків : Vivat, 2023. 336 с.
61. Сем'яків А. Танці з кістками : [роман]. Київ : Віхола, 2024. 364 с.
62. Хвильовий М. Я (Романтика) : [новела]. К. : Букнет Класика, 14 с. URL: <https://booknet.ua/book/ya-romantika-b216294>
63. Beckett S. Chemistry of Death : [novel]. London : Bantam Books, 2007. 448 p.
64. Shakespeare W. Titus Andronicus and Timon of Athens : [book]. New York : The Modern Library, 2011. 352 p.
65. Костенко Л. Вирлооке сонце.
66. Pinter H. Mountain language. London: Faber and Faber. 1988